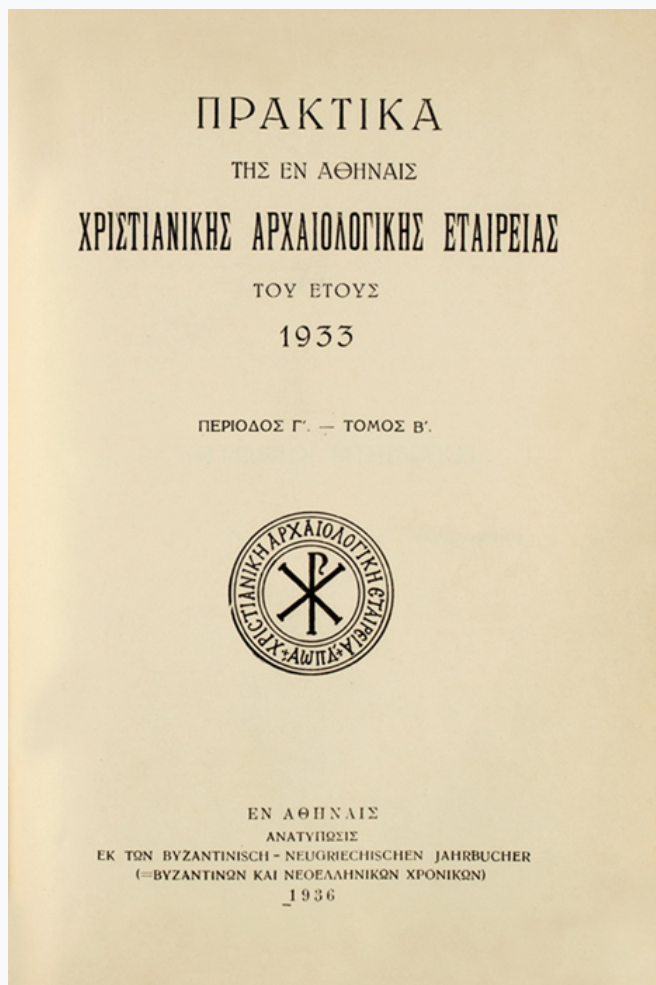

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2 (1936)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριο Αντωνίω Μπενάκη

Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθίαις Προκειμένων και Αλληλουαρίων

Αρχμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1360](https://doi.org/10.12681/dchae.1360)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Α. Ε. (2013). Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθίαις Προκειμένων και Αλληλουαρίων. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2, 17–56. <https://doi.org/10.12681/dchae.1360>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθίαις
Προκειμένων και Αλληλουαρίων

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριο Αντωνίω
Μπενάκη • Σελ. 17-56

ΑΘΗΝΑ 1936

Β'. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἑπὸ

ΑΡΧΙΜ. ΕΥΑΓΓ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΙΕΡΑΙΣ ΗΜΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΥΑΡΙΩΝ

[*Πηγὰὶ καὶ βοηθήματα* : 1. Alt H., Der kirchliche Gottesdienst, Berlin 1851.—2. Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, ἔκδ. Guil. Ūltzen, 1853.—3. Augusti Joh. Christ. Wil., Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie. Τόμοι 12, Leipzig 1817-31.—4. Ἀμβροσίου Μητρο. Καισαρείας, Αἱ ἀρχαιόταται καὶ σύγχρονοι λειτουργίαι. Τόμ. δύο, Κων/πολις 1921-22.—5. Ἀπόστολος, ἔκδ. Μιχ. Ι. Σαλιβέρου, Ἀθήναι 1925.—6. Βογιατζῆ Ἱερων. Ἱεροτελεστικὸν τεῦχος, ἔκδ. Α. Β. Πάσχα, Πάτραι 1893.—7. Daniel H. A., Codex Liturgicus Ecclesiae Universalae, Τόμ. I-IV, Lipsiae, 1847-1853.—8. Δημητριάδου, Τυπικὰ τόμ. I, Κίεβον 1895 καὶ τόμ. II, Πετρούπολις 1917. Εὐχολόγια τόμ. II, Κίεβον 1901.—9. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα. Ἐν Βενετίᾳ 1839.—10. Goar Jacobi, Εὐχολόγιον, sive rituale Graecorum. Lutetiae Parisiorum 1647.—11. Neale M. Joh., Tetralogia Liturgica. Londinii 1849.—12. Renaudotii Eus., Liturgiarum orientalium Collectio, Francofurti ad Moenum 1847.—13. Συμεὼν Ἀρχιεπ. Θεσσαλονίκης, Κατὰ αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης ὁρθῆς τῶν χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Γιάσιφ τῆς Μολδοβίας 1683.—14. Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας, Γεωργ. Βιολάκη, ἔκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθήναι 1915, ὅπερ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἀποκαλοῦμεν τὸ ἐν χρῆσει Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας—15. Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου, ἔκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθήναι 1919.]

*
* *

Ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις ἀπαντῶσιν, ὡς γνωστὸν, βραχύτατοι¹⁾ τινες ὕμνοι ἐκ ψαλμικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον²⁾ συνιστάμενοι στίχων. Ἐκ

1 Οἱ ὕμνοι οὗτοι συνίστανται συνήθως ἐκ δύο στίχων (δίστιχοι), ὁπότε λέγονται *μικρὰ* Προκείμενα ἢ Ἀλληλουάρια, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, ὁπότε καλοῦνται *μεγὰλα* Προκείμενα ἢ Ἀλληλουάρια.

2 Λέγομεν ὅτι συνίστανται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ ψαλμικῶν στίχων, διότι ἀπαντῶσι παραλλήλως—ἔστω καὶ σπανιότερον— Προκείμενα ἢ Ἀλληλουάρια καὶ ἐξ ἐτέρων βιβλικῶν καθόλου στίχων συγκεῖμενα· οἷον ἡ *ὥδῃ τῆς Θεοτόκου* (Λουκ. 1,46-55): «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου...» κατὰ τὰς Θεομητορικὰς ἑορτάς, ἡ *ὥδῃ τοῦ Συμεὼν* (Λουκ. 2,29-32), «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον...» κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἑσπερινῆς ἢ *ὥδῃ τῶν πατέρων*: «Εὐλογητὸς εἰ Κύριε... (Δανιὴλ 3,23 ἔξ. προσευχὴ Ἀζαρίου καὶ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν) κατὰ τὰς μνήμας τῶν Πατέρων καὶ τῶν Θεοπατόρων. Ἀπαντῶσι δὲ ὡσαύτως καὶ ἕτερα ἅπαντα μὴ βιβλικά τροπάρια, συντεθέντα ὑπὸ ἱερῶν ἐκκλ. συγγραφέων· οἷα τὰ Προκείμενα τῶν μικρῶν ἢ κοι-

τῶν ὕμνων τούτων ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωνται συνήθως τινὲς μὲν Προκείμενα, ἕτεροι δὲ ᾽Αλληλουάρια, ἐπειδὴ ἐκείνων μὲν προτάσσεται ἡ λέξις Προκείμενον, τούτων δὲ ἡ λέξις ᾽Αλληλούϊα. Ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν μελέτη γίνεται ἡ συνεξέτασις τῶν Προκειμένων μετὰ τῶν ᾽Αλληλουαρίων, ἐπειδὴ πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ ὁμοειδῶν ἢ συγγενῶν ὕμνων, καταγομένων ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων, ἐπιδιωκόντων τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἅμα δὲ ὑποστάντων τὴν αὐτὴν τύχην καὶ ἐξέλιξιν ἐν τῇ πορείᾳ τῶν αἰῶνων. Ἀμφότεροι εἶναι δηλ. βραχεῖς ὕμνοι καὶ διακρίνονται εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους¹⁾, περιέχουσι δὲ ἐννοίας ἀρμοζούσας πρὸς τὰς ἀγομένας ἡμέρας ἢ ἐορτὰς καὶ τὰ ἐξυμνούμενα πρόσωπα ἢ γεγονότα. Ἀμφότεροι συνίστανται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ ψαλμικῶν στίχων. Ὅσακις δὲ δὲν ὑπάρχει μὲν ἡ περίπτωσις τῶν ψαλμικῶν στίχων, συνυπάρχουσιν ὅμως ἐν τῇ αὐτῇ ἱερᾷ ἀκολουθίᾳ Προκείμενον καὶ ᾽Αλληλούϊα, τότε τὸ β' ἀκολουθεῖ πάντοτε τὸ πρῶτον καὶ συμμορφοῦται πρὸς αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ἣν ἀντιλεῖ πάντοτε ἐκ τῆς αὐτῆς, ἐξ ἧς καὶ τὸ α' πηγῆς. Οὕτω, ἐὰν ἐπὶ π. δ. τὸ Προκείμενον τοῦ ᾽Αποστόλου συνίσταται ἐκ στίχων τῆς ψδῆς τῶν Πατέρων ἢ τῆς ψδῆς τῆς Θεοτόκου ἢ τῆς τοῦ Συμεὼν κτλ., τότε καὶ τὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ᾽Αποστόλου, προτασσόμενον δὲ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ᾽Αλληλουάριον ἀρύεται τοὺς στίχους αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς ψδῆς, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν καὶ οἱ τοῦ Προκειμένου στίχοι. Ἀμφότερα, τέλος, τὰ τε Προκείμενα καὶ τὰ ᾽Αλληλουάρια, ἀπαντῶσι πάντοτε πρὸ ἀναγνωσμάτων²⁾ καὶ συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ τῆς δηλώσεως τῶν ἤχων, καθ' οὓς δέον νὰ ψάλλωνται, ὅπερ μαρτυρεῖ προφανῶς τὸν διπλοῦν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκουσιν, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ προλαϊάνωσι πῶς τὴν ἀκοὴν διὰ τοῦ ἤσματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν ἀνάγνωσιν διὰ τῆς συντόμου ἐκθέ-

νῶν λεγομένων ᾽Ωρῶν, τῆς Γ'. «Κύριε τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα...», τῆς ΣΤ'. «Ὁ ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρα...», καὶ τῆς Θ'. «Ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς...». Ὅτι δὲ τὰ τροπάρια ταῦτα καλοῦνται καὶ φέρονται ὡς Προκείμενα τῶν ᾽Ωρῶν. ἴδε Δημητριάδου Τυπικὰ Ι. 551. 553.

1 Μεγάλα μὲν Προκείμενα λέγονται τὰ κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἐορτὰς ψαλλόμενα, οἷον τὸ ᾽Ανάστα ὁ Θεός (ψαλ. 81) κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα κ.λ.π. Μεγάλα δὲ ᾽Αλληλουάρια λέγονται οἱ κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν Κυριακῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. ἐβδομάδος, ὅπως τὸ *Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ παιδός σου* (ψ. 68, στιχ. 18. 19. 21) ἀντὶ τῶν συνήθων Προκειμένων, ἢ οἱ κατὰ τοὺς Ὁρθροὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καθόλου, ὅπως τὸ *Ἐκ νεκρῶν ἀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου* ... (Ἠσ. 26, 9. 11. 15.) ἀντὶ τοῦ συνήθους Θεοῦ Κύριος, ψαλλόμενοι ὕμνοι.

2 Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου φαίνεται ν' ἀποτελῇ τὸ Προκείμενον τοῦ μικροῦ λεγομένου Ἑσπερινοῦ, ὅπερ φέρεται ἄνευ ἐπακολουθούντων ἀναγνωσμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἡ εξαίρεσις αὕτη εἶναι φαινομενικὴ μόνον, ἐξηγεῖται δὲ ἐκ λόγων συντομίας, ἣν ἐπιδιώκει ὁ μικρὸς Ἑσπερινός. Ὡς μαρτυρεῖται δηλ. ἐκ τοῦ μεγάλου Ἑσπερινοῦ ἐπακολουθεῖ τὸ Προκείμενον πάντοτε ἀνάγνωσις προφητικῶν ἢ ἐτέρων βιβλικῶν περιχοπῶν.

σεως καὶ ἐξάρσεως τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ ἐορταζομένου προσώπου ἢ γεγονότος, τοῦθ' ὅπερ τρανῶς μαρτυρεῖ τὴν ὁμοιογένειαν καὶ τὸ ὁμοιόδης τῶν ὕμνων τούτων. Φαίνεται μὲν νὰ συνάγηται ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἔχουσῶν περικοπὰς Ἀποστολοευαγγελίων, ὅτι τὸ μὲν Προκείμενον δέον νὰ προτάσῃται τῆς ἀποστολικῆς περικοπῆς, τὸ δὲ Ἀλληλούϊα τῆς εὐαγγελικῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ κανόνα καὶ τάξιν ἀπαράβατον τῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις θέσεως τῶν ὕμνων τούτων, καθόσον καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἔτι μορφῇ τῶν ἀκολουθιῶν ἡμῶν πολλαχοῦ ἐναλλάσσεται ἡ θέσις τῶν ὕμνων τούτων, τιθεμένου τοῦ ἐνὸς ἀντὶ τοῦ ἐτέρου. Οὕτω φέρεται πάντοτε κατὰ πᾶσαν ὀρθρινὴν ἀκολουθίαν τῶν τε Κυριακῶν καὶ τῶν ἐορτῶν πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος ἀντὶ Ἀλληλουαρίου Προκείμενον¹⁾ ἀντιθέτως δὲ κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ψάλλεται πάντοτε Ἀλληλουάριον ἀντὶ Προκειμένου²⁾. Ἀναγράφομεν προσέτι καὶ ἐτέραν χαρακτηριστικωτέραν περιπτῶσιν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Σαββάτου, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀντὶ, ὡς ἔχουσιν Ἀποστολοευαγγέλιον, μεταξὺ τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος νὰ παρεντίθῃται κατὰ τὸ σῆμα τῆς Ἀλληλουαρίου, παρεντίθεται τοῦναντίον ἀνεπίγραφος ψαλμός, ὅστις χαρακτηρίζεται καὶ προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ ἐν χρῆσει Τυπικοῦ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας (σ. 6.37), ὡς μέγα Προκείμενον³⁾.

Οὗτοι εἶναι οἱ λόγοι, οἵτινες ὄθησαν ἡμᾶς εἰς τὴν συνεξέτασιν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἀμφοτέρων τῶν ὕμνων τούτων, οἵτινες ἄχρι τοῦδε πιθανῶς λόγῳ τῆς βραχύτητος αὐτῶν δὲν προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν λειτουργολόγων, καθόσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν. Κύριον καὶ πρωταρχικὸν σκοπὸν ἔχει, βεβαίως, ἡ παροῦσα ἔρευνα τὴν διαλευκάνειν τῆς ἐννοίας καὶ ἀμφοτέρων μὲν τῶν ὄρων τῶν ἐν λόγῳ ὕμνων, ἰδιαιτέρως ὅμως τοῦ λίαν σκοτεινοῦ καὶ ἀινιγματώδους ὄρου «Προκείμενον», ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἔχει δοθῆ ἄχρι τοῦδε ἱκανοποιητικὴ ἐξηγήσις. Ἀλλ' ἐπειδὴ τά τε Προκείμενα καὶ τὰ Ἀλληλουάρια ἀφ' ἐνὸς μὲν προέρχονται ἐξ ἄλλης ὑφῆς καὶ διατάξεως τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀκολουθιῶν, ἀρχαιότερας καὶ διαφόρου τῆς νῦν διαμορφωθείσης καὶ ἐπικρατησάσης, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὑπέστησαν σὺν τῇ παρόδῳ

1 Παρομοίως ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα φέρεται Προκείμενον πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου.

2 Ἴδε τὸ ἐν χρῆσει τυπικὸν περὶ τούτων. Ὁσαύτως ψάλλεται κατὰ τοὺς Ὁρθροὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς Ἀλληλουῖα ἀντὶ τοῦ Θεοῦ Κύριος λόγῳ τοῦ πενθίμου χαρακτήρος, ὃν ἔλαβεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ὁ ὕμνος οὗτος. Διὸ ὁ Πτωχοπρόδρομος (2.235) καθιπτόμενος τῶν τραφηλῶν ἡγουμένων τῶν χρόνων του λέγει: «Ἐκεῖνοι Θεὸς καὶ Κύριος ψάλλουσι καθ' ἡμέραν, ἡμᾶς δὲ λέγουσι σήμερον ψάλλατε ἀλληλουῖα» (δηλ. νηστεύσατε).

3 Παρομοίως φέρεται Προκείμενον πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τῶν Ὁρῶν (Α', Γ', ΣΤ', καὶ Θ') τῆς Δευτέρας τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος κατὰ τινὰ τυπικὴν διάταξιν περιεχομένην ἐν τοῖς Τυπικοῖς τοῦ Δημητρίου (III. τόμος 62).

τῶν χρόνων ἐν τῇ ἀναπτυχθείσῃ νέα μορφῇ τῆς διατάξεως τῶν ἀκολουθιῶν τοιαύτην ἀλλοίωσιν, ὥστε νὰ παρουσιάζωνται πλέον ἀγνώριστα, διὰ ταῦτα παρίσταται ἀνάγκη πρὸς ὀρθὴν διευκρίνησιν τῆς σημασίας τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἀρχικὴν τάξιν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀκολουθίαις, ταῖς ἰσχυροῦσαις πρὸ τῆς διαμορφώσεως τῶν νῦν ἐν χρήσει ἀκολουθιῶν.

* * *

Εἰς τὴν ἐρώτησιν: τίς ἡ ἀρχικὴ μορφή καὶ τάξις τῶν τε Προκειμένων καὶ τῶν Ἀλληλουαρίων ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ἀπαντῶμεν ἀπὸ τοῦδε ἀδιστακτως, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ὕμνοι, ἐν οἷα μορφῇ φέρονται σήμερον ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις, παρουσιάζονται προφανῶς κεκολοβωμένοι καὶ ἠκρωτηριασμένοι, παριστάνοντες πενιχρὰ μόνον λείψανα ἄλλων ἀρχαιοτέρων ὕμνων, ἐκτενεστέρων καὶ πληρεστέρων, ἐξ ὀλοκλήρων συγκειμένων ψαλμῶν ἢ ἐτέρων βιβλικῶν ὕμνων, τῶν ὁποίων ἢ μὲν θέσις ἀπαντᾷ πάντοτε μεταξὺ ἀναγνωσμάτων, τῶν ὁποίων προτάσσονται ἢ ἐπιτάσσονται, ὁ δὲ προορισμὸς ἦτο νὰ ψάλλωνται, καὶ οὕτω καθιδύνωσι διὰ τῆς ψαλμοδίας τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκροατῶν καὶ μειριάζωσι, διὰ τῆς οὕτως ἐπερχομένης ἐναλλαγῆς καὶ ποικιλίας, τὴν ἐκ τῆς συνεχοῦς ξηρᾶς ἀναγνώσεως προσγιγνομένην μονοτονίαν καὶ ἀνιαρότητα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συνευχομένων.

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀκολουθιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν χρήσει μέχρι τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἴσως καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην ἔτι¹⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους δηλ. τούτους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία δὲν εἶχεν ἔτι λάβει τὴν θαυμασίαν ἔκτασιν καὶ τὴν πλουσίαν ἀνάπτυξιν, ἣν ἔλαβεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, αἱ δὲ ἱεραὶ ἀκολουθίαι διετήρουν εἰσέτι τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀρχαῖκὸν χαρακτήρα τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἔσπερημέναί τε τοῦ κατόπιν ἀναπτυχθέντος θαυμασίου καὶ μεγαλειώδους διακόσμου αὐτῶν, ἢ χρησιμοποίησις τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐν τῇ διμερεῖ αὐτῆς ὑποστάσει, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, ἦτο πολὺν δαψιλεστέρα ἢ μετὰ ταῦτα²⁾. Ἡ ἀγία Γραφή ἦτο τότε τὸ κυριώτατον, οὕτως εἶπεῖν, λειτουργικὸν βιβλίον καὶ ἀπετέλει τὸ κύριον συστατικὸν τῶν κοινῶν προσευχῶν τῶν πιστῶν, περὶ

1 Περιγραφὴν τοῦ ἀρχαιοτάτου τύπου τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας εὐχαριστίας εὐρίσκομεν παρ' Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι (Ἀπολ. I σ. 65-67 ἔκδ. Otto). Περαιτέρω διαμορφωθέντα τύπον αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῷ VIII βιβλίῳ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν περιεχομένη, ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς θεμελιώδης τύπος τῆς κατὰ τὴν Γ'. ἑκατονταετηρίδα ἐπικρατούσης λειτουργίας.—Ποβλ II σ. 57 αὐτόθι.

2 Πλεῖστα περὶ τούτων δύναται νὰ εὔρη ὁ ἀναγνώστης παρὰ τῇ Λειτουργικῇ τοῦ Π. Ρομπότου (Ἀθήναις 1869) σ. 153 ἐξῆς καὶ ἰδιαίτερος παρὰ τῷ Chr. Wil. Augusti, Denkwürdigkeiten aus d. christl. Archäologie, τόμῳ IV. σελ. 75-244.

ὁ συνήπτοντο δεήσεις, εὐχαί, δοξολογίαι καὶ κήρυγμα. «Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα [=Κυριακῇ], λέγει ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος (Ἀπολογ. I κ. 67) συνέλευσις γίνεται καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρως ἐγγωρεῖ¹). Εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προσεστὼς διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν. Καί, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ...». Παρόμοια ἰσχυρίζεται καὶ ὁ σχεδὸν σύγχρονος τῷ Ἰουστίνῳ Τερτυλλιανὸς (de anima c. 9.) «Jam vero prout scripturae leguntur, aut Psalmi canuntur, aut allocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde materiae visionibus subministrantur». Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀλλαγῶ (Apologet. c. 39) ἀναφέρει ὡς ἓνα τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τῶν συνελύσεων τῶν πιστῶν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν Γραφῶν (commemoratio literarum divinaeum). Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς Γραφῆς εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι γενικῶς ἴσχυεν ὡς κανὼν, ὅτι οὐδεμία διάκρισις ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὅτι τὰ βιβλία ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν ἦσαν ἐξ ἴσου—ὡς καρποὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος—ἀποδεκτὰ ἐν τῇ θεῖᾳ λατρείᾳ²).

Ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν δὲ τάξιν ἐν τῇ ἀναγνώσει περικοπῶν ἐξ ἑκατέρας τῶν Διαθηκῶν φαίνεται ἀρχικῶς ὅτι οὐδεμία ἐγένετο διάκρισις, ἐνηλλάσσοντο δὲ ἀδιαφόρως αὐταὶ ἐν τισι τοῦλάχιστον ἐπαρχίαις³). Δεῖφανα τῆς τοιαύτης τάξεως διεσώθησαν ἔτι εἰς τινὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν τῆς Δευτέρας τῆς Μεγ. ἑβδομάδος, τὰς ἀναγραφομένας ἐν τοῖς Τυπικοῖς τοῦ Δημητρίεβσκη (III σ. 62). Ὁ τύπος καὶ τῶν τεσσάρων Ὁρῶν (Α', Γ', ΣΤ', καὶ Θ') ἐν ταύταις ἔχει ὡς ἐξῆς: Προκείμενον, προφητεία, Ἀπόστολος, προφητεία, Ἀπόστολος, Προκείμενον, Εὐαγγέλιον. Μόνον δὲ βραδυτέρον ἐπεκράτησε νὰ συνδυάζωνται ἀμφοτέραι αἱ Διαθῆκαι οὕτως, ὥστε εἰς τὴν Π. Διαθήκην ν' ἀναγνωρίζηται εἰδὸς τι προτερότητος καὶ ἡ ἐκ τῶν βιβλίων ταύτης ἀνάγνωσις νὰ προηγῆται τῆς ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης⁴). Ἐξαίρεσιν τοῦ

1 Ἡ ἔννοια τοῦ ἐγγωρεῖ εἶναι προδήλως αὕτη: ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ ἀναγινωσκομένου κανονίζεται ὑπὸ τῆς ποσότητος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ σκοποῦ.

2 Augusti Denkw. VI σ. 92 ἐξ.

3 Πρβλ. Augusti Denkw. VI σ. 93 ἐξ.

4 Πρβλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου Τὰ σφζόμενα πάντα (Venetiis 1755), τόμος I σ. 190. «Ὅθεν εἰκότως ἐν κόσμῳ μετὰ τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν ἡ καινὴ διαθήκη κηρῶσεται, τῆς ἐνθέου ἱεραρχικῆς τάξεως ἐκεῖνο οἶμαι δηλοῦσης, ὡς ἡ μὲν ἔφη τὰς ἐσομένας Ἰησοῦ θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέλεσε, καὶ ὡς ἐκεῖνη μὲν ἐν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν ἔγραψεν, αὕτη δὲ παρούσαν ὑπέδειξε. Τῶν γὰρ ἐκείνης προαναρρήσεων ἡ κατὰ ταύτην τελεσιουργία τὴν ἀλήθειαν ἐπιστώσατο καὶ ἔστι τῆς θεολογίας ἡ θεουργία συγκεφαλαίωσις».—Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τοῦ χωρίου παραθέτο

κανόνος τούτου ἐν μέρει ἀπετέλουν οἱ ψαλμοί, ἔφ' ὅσον ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς λειτουργικὴν χρῆσιν καὶ δὴ ὡς ἴσματα ἢ ὕμνοι ¹⁾). Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Ψαλτηρίου ἀπετέλει ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τούτοις χρόνοις τῆς Ἐκκλησίας—ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρότερον ἐν τῇ Συναγωγῇ—τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῆς ψαλμωδίας (*liber canticorum*), διότι αἱ πνευματικαὶ ᾠδαὶ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν ἤρχισαν, ὡς γνωστὸν, νὰ πολλαπλασιαζῶνται κυρίως περὶ τὰ τέλη τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος, ἐπετάθησαν δὲ ἀπὸ τῆς Σ'. καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅτε ἡ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑμνολογία ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν ²⁾). Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους, λοιπόν, τούτους χρόνους τῆς ἐκκλησίας ἡ ὑμνωδία αὐτῆς, — ἐξαίρεσει πνευματικῶν τινῶν ᾠδῶν, συντεθεισῶν ὑπὸ χριστιανῶν ποιητῶν ³⁾, πάντοτε ὅμως ὀλίγων καὶ σπανίων — ἦτο κατ' ἐξοχὴν καὶ κατὰ κυριολεξίαν *ψαλμωδία*, ἦτοι ᾠδὴ (ψάλσιμον) τῶν ψαλμῶν τοῦ Ψαλτηρίου ⁴⁾,

μεν τὴν ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη ἀπόδοσιν αὐτοῦ ἐν παραφράσει ἔχουσαν ὡς ἐξῆς: «Ἀναγινώσκειται γὰρ τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης πρότερον, εἶθ' οὕτως τῆς νέας, ὅτι ἡ μὲν εἶπε τὰ περὶ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἐτέλεσε· καὶ ἡ μὲν εἰκόνας ἔγραψεν, ἡ δὲ τραπῶς ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν θεολογία καλοῖτο ἄν, ἡ δὲ νέα θεουργία, ὅτι Θεὸν ὑπέδειξε μετὰ σώματος».

1 Περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν ψαλμῶν ὡς ἁσμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἴδε Augusti Denkwürdigkeiten V σ. 236 ἐξ.

2 Ἦδη κατὰ τὴν Ε'. καὶ ΣΤ'. ἕζαντο αἱ γνῶμαι ἦσαν διηρημέναι, τινῶν μὲν διατηρούντων μετὰ ἐπιμονῆς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ συνήθειαν, ἐτέρων δὲ ἐπιδιωκόντων τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθητῶν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ πλουτισμοῦ αὐτῶν ἐκ τροπαρίων καὶ ἁσμάτων. Ἡ β' τῶν τάσεων τούτων ἐπεκράτει ἰδίως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν πόλεων, ἢ α' παρὰ τοῖς μοναχοῖς ἰδίως τῆς Αἰγύπτου, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὸ ἴσμα καὶ τὰ τροπάρια ἐθεωροῦντο ὡς ἴδιον τῶν ζωστικῶν, οὐχὶ δὲ τῶν μοναχῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν διηγήσεων ἀναγεγραφομένων ἐν τῇ Συναγωγῇ ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν Πατέρων Παύλου τοῦ Ἐνεργετινοῦ (Κων/πολις 1861). Πρβ. ἰδίως Βιβλ. Β'. ὑπόθ. ια' σ. 39, ἐνθα ἀναφέρεται ἡ γνώμη τοῦ Ἀββᾶ Παμβῶ καταφερομένου κατὰ τῶν ἁσμάτων καὶ τῶν τροπαρίων. Παρόμοιαι γνῶμαι ἐκφέρονται ἐν σελ. 40 καὶ 41 αὐτόθι. Πρβλ. περαιτέρω βιβλίον Β'. ὑπόθ. ιβ' σελ. 42. 43. 44. 65 καὶ 69, ἐνθα καὶ ἀντίθετοι γνῶμαι ἐκτίθενται. Τύπον τινὰ ἀρχαίου Ἑσπερινοῦ καὶ Ὁρθρου παρὰ τοῖς μοναχοῖς τοῦ Ὁρους Σινᾶ κατὰ τὴν Σ' ἕζατ. ἄνευ τροπαρίων καὶ κανόνων δύναται νὰ εἶρη ὁ ἀναγνώστης παρὰ τῇ Anthologia graeca carminum christianorum τοῦ W. Christ et M. Paraniica (Lipsiae 1871) σ. XXX.

3 Περὶ ἰδιαιτέρων ὕμνων χριστιανῶν ποιητῶν ὁμιλοῦσιν ἐπὶ π. γ. Εὐσέβιος (Ἐκκλ. ἱστορ. V. 28), Ὁριγένης (κατὰ Κέλσου VIII. 67) καὶ Τερτυλλιανός (de spectac 29) κλ. Τοιοῦτοι ὕμνογράφοι ἀναφέρονται ὁ μᾶρτος Ἀθηνογέννης, ὁ Νέπως, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεῖας, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς κλπ.

4 Πρβλ. ὅσα ἀναγράφονται ἐν τῷ Πηδαλίῳ τοῦ Ἀγαπίου καὶ Νιζοδήμου (ἐν Ἀθήναις 1886) σελ. 236 ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ΟΕ' κανόνος τῆς Σ' Συνόδου. Ἐνταῦθα μετὰ τὴν δὴλωσιν τῆς ὑφισταμένης διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ψαλμωδίας καὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι δηλ. ἡ μὲν γίνεται μετὰ μέλους, ἡ δὲ ἄνευ μέλους, λέγεται, «ὅτι ἡ ψαλμωδία εἰς τοὺς παλαιοὺς ἐγένετο εἰς τὸ ψαλτήριον τοῦ Δαβὶδ. Δι' ὃ καὶ εὐρίσονται παλαιὰ ψαλτήρια τοιςμὲν ὅλα μὲ φωνὰς τῆς μουσικῆς».

παραλλήλως τῶν ὁποίων ἔχρησιμοποιοῦντο καὶ ἕτεροὶ τινες ὕμνοι ἢ ᾠδαὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς διαθήκης¹⁾.

Λόγῳ λοιπόν, καὶ τῆς ἄλλης βεβαίως σπουδαιότητος τῶν ψαλμῶν, ἦν ὁμοφώνως ἐξαίρουσιν οἱ πατέρες καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν λόγῳ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ὡς ἁσμάτων ἢ ὕμνων, ἀπαντῶσιν ἰδιαίτεροι ὅλως δι' αὐτοὺς διατάξεις ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις. Αἱ διατάξεις αὗται ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν ἅψ' ἐνὸς μὲν τὸ καθιερωμένον καθεστὸς τῶν πολλῶν καὶ ἐπαλλήλων ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ συνεχοῦς ἀναγνώσεως τούτων προερχομένην φυσικῶς μονοτονίαν, ἅψ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ δραστικὴν ἐπενέργειαν τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου—τοῦ ὁποίου ὁ νῦς καὶ ἡ καρδία διὰ τοῦ μέλους συναρπάζονται, καθαίρονται καὶ μεταρσιῶνται εἰς τὰς οὐρανίους καὶ αἰθέρους σφαίρας τῆς θρησκευτικότητος, ὅπου ἀναγεννώμεναι μυστικῶς κατέρχονται πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετὰ νέων καὶ ἀκμαιοτέρων δυνάμεων συνεχίσωσι τὴν διακοπεῖσαν ἀνάγνωσιν—ὀρίζουσιν, ὅπως οἱ ψαλμοὶ μὴ ψάλλωνται συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ διακεκομμένως, παρεμβαλλόμενοι μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων, ἵνα διὰ τῆς ἐπερχομένης, κατὰ τὸν τρόπον τούτου, ἐναλλαγῆς καὶ ποικιλίας ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ἀποφεύγηται ἢ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως μονοτονία, παρασκευάζεται δὲ εὐαρεστότερον ψυχικὸν ἔδαφος διὰ τὴν περαιτέρω συνέχισιν τῆς ἀναγνώσεως. Κυριωτάτη τῶν διατάξεων τούτων εἶναι ὁ 17ος κανὼν τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ τῷ 385 συνελθούσης τοπικῆς συνόδου²⁾. Ὁ κανὼν οὗτος διαλαμβάνει: «*Περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐπισυνάπτειν ἐν ταῖς συνάξεσι τοὺς ψαλ-*

1 Οἱ ὕμνοι οὗτοι φερόμενοι ἐν τισιν ἐκδόσεσιν ὡς παράρτημα τοῦ Ψαλτηρίου ὑπὸ τὸν τίτλον: Ὠδαὶ καὶ ὕμνοι τῶν πατέρων εἶναι αἱ ἐξῆς: 1) Αἱ δύο ᾠδαὶ τοῦ Μωϋσέως, Ἐξόδου κ. 15 καὶ Δευτ. κ. 32. 2) Ἡ προσευχὴ τῆς Ἄννης Α'. Βασ. κ. 2. 3) Ἡ ᾠδὴ τοῦ Ἀββακούμ, Ἀββ. κ. 3. 4) Τὸ εὐχαριστήριον ἕσμα τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, Ἡσαΐας κ. 25. 5) Ἡ προσευχὴ τοῦ Ἰωνᾶ, Ἰωνᾶ κ. 2. 6) Ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν, Δανιὴλ κ. 9. 8) Ὁ ὕμνος τῆς Μαρίας, Λουκ. κ. 1. 9) Ὁ ὕμνος τοῦ Ζαχαρίου, Λουκ. κ. 1. 10) Ὁ ὕμνος τοῦ Ἐζεκίου, πρβλ. Ἡσαΐου κ. 38, 3 ἐξ.—Δ' Βασ. 20,3 ἐξ. 11) Ἡ προσευχὴ τοῦ Μανασσῆ, Β'. Παρ. κ. 33, 13 ἐξ.) Ὁ αἶνος τοῦ Συμεὼν, Λουκ. κ. 2.—Οἱ πλεῖστοι τῶν ὕμνων τούτων ἀπαντῶσι καὶ μέχρι σήμερον ἐτι ἐν χρήσει ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἡμῶν. Πρβ. καὶ ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μεγ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄχρι σήμερον μεταξὺ τῶν πολλῶν ταύτης ἀναγνωσμάτων φέρονται ὡς ὕμνοι ἢ ᾠδὴ τῆς ἐξόδου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὁ ὕμνος τῶν Πατέρων (τῶν τριῶν παιδῶν). Πρβ. ὡσαύτως τὴν ἀκολουθίαν τοῦ καθ' ἡμέραν ἐν χρήσει σήμερον Ὁρθρου, αἱ 9 ᾠδαὶ τοῦ κανόνος τῆς ὁποίας εἶναι συντεταγμέναι κατὰ τὰς 9 βιβλικὰς ᾠδάς, οἱ στίχοι τῶν ὁποίων δεόν νά προτάσσωνται πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τοῦ κανόνος κατὰ τὴν τυπικὴν διάταξιν (ἴδ. τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας σ. 21).

2 Ἴδε Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Ράλλη-Ποτλῆ, τ. III, ἐν Ἀθήναις 1853, σελ. 186.

μούς, ἀλλὰ διὰ μέσου καθ' ἕναστον ψαλμὸν γίνεσθαι τὴν ἀνάγνωσιν». Ἐκ τῶν φράσεων τῆς διατάξεως ταύτης «ἐν ταῖς συνάξεσι» καὶ «διὰ μέσου γίνεσθαι τὴν ἀνάγνωσιν» προκύπτει σαφῶς, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς λειτουργικῆς χρήσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ὡς ᾠσμάτων καὶ ὕμνων, οἵτινες ἐνιαχοῦ, ὡς φαίνεται, ἐψάλλοντο συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς διὰ μιᾶς ὑφῆς, χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται μεταξὺ αὐτῶν ἀναγνώσματα. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς συνεχοῦς μελωδίας ἐπαλλήλων ψαλμῶν χωρὶς νὰ ποικίλληται αὕτη ἐν τῷ μεταξὺ δι' ἀναγνώσμάτων, ἦτο βεβαίως ἐξ ἴσου ἀνιαρὸς καὶ μονότονος, ὅσον καὶ ἡ συνεχῆς ἀνάγνωσις τῶν πολλῶν καὶ ἐπαλλήλων ἀναγνώσμάτων. Οἱ πατέρες ἐπιδιώκοντες τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ συνιστῶσι τὴν ποικιλίαν, ἣτις ἐπέρχεται ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς ἀναγνώσμων καὶ ᾠσμάτων. «Τῶν ψαλμῶν ἀναγινωσκομένων (;) διὰ μιᾶς ὑφῆς κατὰ παλαιὰν παράδοσιν καὶ τοῦ συναγομένου λαοῦ ἀποκναίοντος, κἀντεῦθεν ἀκηδιῶντος ὑπὸ τοῦ κόπου . . .», παρατηρεῖ ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κανόνος τούτου ¹⁾, «ὄρισαν οἱ Πατέρες μὴ συναπτῶς ἐν ταῖς συνάξεσι ἐκφωνεῖσθαι τοὺς ψαλμούς, ἀλλὰ διὰ μέσου γίνεσθαι καὶ ἀναγνώσεις ἐφ' ᾧ ἀναπαύεσθαι τὸν λαὸν πρὸς μικρὸν καὶ πάλιν **ψάλλειν**». «Τοῦ λαοῦ πρὸς ὄρθρον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροισομένου», παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀριστηνὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ἰδίου κανόνος, «δεῖ μεταξὺ τῶν ψαλμῶν ἀναγνώσεις γίνεσθαι καὶ μὴ ἐπισυνάπτειν αὐτοὺς καὶ **ψάλλειν κατὰ συνέχειαν**, ἵνα μὴ κατάκοποι γενομένοι, πρὸς ραθυμίαν ἐκκλίνωσι». Ἀλλὰ σαφέστερον τοῦ κανόνος τούτου ὀρίζουσι τὰ τῆς χρήσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις αἱ Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ ἐν Π, 57,5, ἔνθα ἀναγινώσκομεν : «Μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἐστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν—(ἔπεται ἀπαρίθμησις τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., μεθ' ἣν ἐπάγεται)—*ἀνὰ δύο* δὲ γενομένων ἀναγνώσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαυὶδ ψαλλέτω ὕμνους καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίγια ψαλλέτω. Μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου . . .» ²⁾. Καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια . . .). Τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα διὰ τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος. Διότι ἐξ αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα σαφέστερον καὶ ὀητότερον ἢ ἐκ τοῦ προμνησθέντος κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου α') περὶ τῆς θέσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ὅτι δηλ. ἔδει οὗτοι νὰ παρεντίθηνται μεταξὺ τῶν ἀναγνώσεων, καὶ διὴ ὀητότερον

¹ Αὐτόθι σελ. 186.

² Πρβλ. καὶ Π, 59,2 ἔνθα λέγεται, ὅτι «κατὰ τὴν Κυριακὴν «προφητῶν ἀνάγνωσις καὶ εὐαγγελίου κηρύξια γίνεται». — VIII, 5,5 «Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν»—V, 19,2 «ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς—ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ».

μετὰ δύο ἀναγνώσεις νὰ ψάλληται ὕμνος τις τοῦ Δαυΐδ, β') ὅτι προορισμός τῶν ψαλμῶν ἢ ὕμνων τούτων τοῦ Δαυΐδ ἦτο προφανῶς ὅπως διὰ τῆς ψαλμωδίας ἢ τοῦ μέλους αὐτῶν, ὡς προείπομεν, μεταρσιῶται ἡ ψυχὴ καὶ καθαιρεται, ὅπως καθηδύνεται ἢ ἀκοῇ τῶν συνευχομένων καὶ ἀποφεύγεται τὸ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως παραγόμενον φυσικῶς αἴσθημα μονοτονίας καὶ κοπώσεως, παρασκευάζεται δὲ διάθεσις ψυχικὴ νωποτέρα διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀνάγνωσιν, γ') ὅτι τῆς ψαλμωδίας τῶν ὕμνων τούτων μετέχει καὶ ὁ λαός, ψάλλον τὰ ἀκροστίχια αὐτῶν'). Ἄλλὰ καὶ τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἔχουσι πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἔτι μορφῇ τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, καθότι ταῦτα, ὡς προεδηλώσαμεν ἤδη α) συνίστανται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ στίχων ψαλμικῶν β) παρεμβάλλονται πάντοτε μεταξὺ ἀναγνωσμάτων, προτασσόμενα ἢ ἐπιτασσόμενα τούτων γ) φέρονται πάντοτε καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως ἐφωδιασμένα μετὰ τῆς δηλώσεως ἤχου τινός, συμφῶνως πρὸς τὸν ὁποῖον δέον νὰ ψάλλονται δ) τέλος μετέχει ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ αὐτῶν ἄχρι σήμερον καὶ ὁ λαὸς διὰ τοῦ χοροῦ²).

1 Ὑπὸ ἀκροστίχια νοητέα τὰ ἄκρα ἢ τὰ τέλη τῶν στίχων, τὰ ἄλλως ἀκροτελείτια λεγόμενα. Πρὸβλ. *Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορία* «ἐνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελείτια συνεξηχοῦσιν». — Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὸν Μ. Βαλεῖον δύο ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ συνήθεις τρόποι τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀντιψαλλόμενος ἢ ἀντίφωνος καὶ ὁ καθ' ὑπακοήν. Πρὸβ. *Μ. Βασιλείου ἐπιστ. 207 πρὸς τοὺς τῆς Νεοκαισαρείας κληρικούς*: «Καὶ νῦν διχῆ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλους . . . . Ἐπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατόρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν. Πρὸβλ. καὶ *Σωζομ. Ἐκκλ. ἱστ.* V, 19: «ἐξῆρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις οἱ τούτους ἀκριβοῦντες καὶ ξυνυπήχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ». — *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου Περὶ Ἐκκλ. ἱερωχίας* κ. 3 «ὁ ἱεράρχης ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν ψαλμωδίας, συνφωδούσης αὐτῷ τὴν ψαλτικὴν ἱερολογίαν ἀπάσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοσμήσεως». — Τὸν ἀντιφωνικὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας εἰσήγαγον ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτοι οἱ κατὰ τὴν Δ'. ἐκατ. μεσοῦσαν ἀκμάσαντες μοναχοὶ Διόδωρος καὶ Φλαβιανός, οἵτινες, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Θεοδώρητος (*Ἐκκλ. ἱστ.* II 24), «διχῆ διελλόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ἄδειν τὴν Δαυιτικὴν ἐδίδαξαν μελωδίαν». Πλείονα περὶ τῆς ψαλμωδίας καθόλου ἴδε I. Τζέτζη (*Ἀθῆναι*, 1882), περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲ μουσικῆς τῆς Ἑλλην. Ἐκκλησίας ἰδίᾳ σελ. 36 ἔξ. — Περὶ τοῦ ὅρου ἀκροτελείτια ἴδε καὶ τὰ ἐν τοῖς τυπικοῖς τοῦ Δημητριάδου III 650 φερόμενα κατὰ τὸν Ἐσπερινὸν τοῦ Μ. Σαββάτου, ὅτι ἀναγινωσκομένης τῆς α'. φῶδης (τῆς Ἐξόδου), «ψάλλεται τὸ ἀκροτελείτιον τῶν στίχων, ἀντιφωνούμενον μετὰ μέλους, ἤγουν, Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ . . .».

2 Ἴδε τὴν ἐν σελ. 141 τόμος II τῶν Εὐχολογίων τοῦ Δημητριάδου διάταξιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ἐν ἣ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου σημειοῦνται τὰ ἔξης: «πληρουμένου τοῦ ἀποστόλου ὁ ἱερεὺς· εἰρήνη σοι.—ὁ Διάκονος· Σοφία.—ὁ ψάλτης· Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ. Καὶ ψάλλεται τὸ Ἀλληλουῖα: ὁ ψάλτης τὸ ἄλληλουάριον, ὁ λαὸς τὸ Ἀλληλουῖα». — Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὅλου τῆς ψαλμωδίας καὶ τῆς στάσεως, ἣν λαμβάνει ὁ ψαλμωδὸς τοῦ Προκειμένου, ὑπάρχουν ἰδιαιτεροὶ ὀρισμοί, περὶ ὧν ἴδε *Coar, Εὐχολ.* σ. 47 σημ. 4. Πρὸβλ. ὡσαύτως Δημητριάδου, *Τυπικὰ* III 2. 502. 563.

Ἡ καταπληκτικὴ καὶ πλήρης αὐτῆ ὁμοιότης καὶ σύμπτωσις μέχρι καὶ τῶν ἐλαχιστοτέρων ἔτι σημείων μεταξύ τῶν σημερινῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν προβλεπομένων μεταξύ τῶν ἀναγνωσμάτων ψαλμικῶν ὕμνων ἀφ' ἑτέρου μαρτυρεῖ περιτράνωσ, νομιζομεν, τὴν μεταξύ αὐτῶν ὑφισταμένην ταυτότητα καὶ δικαιολογεῖ πλήρως τὴν γνώμην, ὅτι τὰ α' εἶναι ἔκγονα τῶν β', ἐπεχόντων ὡς πρὸς ταῦτα θέσιν προγόνων, καὶ ὅτι ἐν τῇ θέσει τῶν νῦν κεκολοβωμένων καὶ ἠκρωτηριασμένων ὕμνων, τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων φερομένων, ὑπῆρχον ἀρχαιότεροι, ἀρτιώτεροι καὶ πληρέστεροι ὕμνοι ἔξ ὀλοκλήρων ψαλμῶν ἢ ἔξ ἑτέρων βιβλικῶν περικοπῶν συνιστάμενοι, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἔνεκεν διαφορῶν λόγων καὶ ἰδιαίτερος ἔνεκεν τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς ἐν τῇ διατάξει τῶν ἀρχαιοτέρων ἀκολουθιῶν σινετιμήθησαν ἢ ἐκολοβώθησαν ἢ ἠκρωτηριάσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμῖον, ὥστε νὰ παριστῶσι σήμερον πενιχρὰ μόνον καὶ ἀγνώριστα λείψανα τῶν ἀρχαιοτέρων τούτων καὶ ἀρτιωτέρων ὕμνων. Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα οὕτως εἶχεν, ὅτι δηλ. τὴν θέσιν τῶν νῦν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων κατεῖχον ἀρχαιότερα πληρέστεροι καὶ ἐκτενέστεροι ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι ἔξ ὀλοκλήρων συγκείμενοι στίχων, βεβαιοῦται, πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω προσαχθέντων χωρίων μαρτυρίας καὶ ἔξ ἄλλων ἔτι μαρτυριῶν, ἔξ ὧν—ἀφοῦ προσαγάγωμεν ἐνταῦθα πρῶτον τὰς εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὕμνους τούτους ἀναφερομένας—θὰ μνημονεύσωμεν εἶτα κεχωρισμένως τὰς εἰς ἑκάτερον τούτων εἰδικῶς καὶ δὴ α' εἰς τὰ Ἀλληλουάρια καὶ β' εἰς τὰ Προκειμένα ἀναφερομένας.

Τὴν δι' ἀμφοτέρους τοὺς ὕμνους τούτους μαρτυρίαν λαμβάνομεν ἐκ τῆς διατάξεως τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἣτις ἔχει ὡς ἑξῆς¹⁾. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τρισαγίου ὁ διάκονος ἐρχόμενος πρὸ τῶν ἀγίων θυρῶν λέγει *πρόσχωμεν*. Καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰρήνη πᾶσιν. Ὁ διάκονος αὐθις, *Σοφία*. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ἀρχεται, *Ἀλληλοῦα, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ*. Καὶ ὁ διάκονος αὐθις *πρόσχωμεν*. Ὁ ἀναγνώστης τὸ Προκειμέ-

648.— Καθ' ὁμοίον τρόπον ψάλλονται τόσον τὸ Μ. Προκειμένον τῆς ἀναστάσεως, *Ἀνάστα ὁ Θεός, ὅσον καὶ ὁ θεῖον Προκειμένου ἐπέχον ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ Μ. Σαββάτου*. Πρβλ. Τυπικὰ τοῦ Δημητριάδου I. 884, ἐνθα λέγεται ὅτι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ὁ διάκονος ἀρχεται ψάλλον, «*Ἀνάστα ὁ Θεός*» καὶ ὁ λαὸς πάλιν τὸ αὐτό. Καὶ στιχολογεῖται ὁ 81 ψαλμὸς ὀλόκληρος τοῦ λαοῦ ἀποκρινομένου εἰς ἕκαστον στίχον, *Ἀνάστα ὁ Θεός*.—Ἀνάλογα φέρονται ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς ψαλμωδίας τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παιδῶν.— Ὅμοίως ψάλλεται κατὰ τὸ Μ. ἀπόδειπνον ὁ ἐκ τοῦ Ἡσαίου (8, 9-10. 12 13. 14. 18 καὶ 9, 2. 6. 7) ὕμνος, *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γνῶτε ἔθνη*., τοῦ λαοῦ ἐπαναλαμβάνοντος *μεθ'* ἕκαστον στίχον: «*Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*».

¹ Ἀκολουθοῦμεν ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon (Parisiiis 1839) ἐν τῷ 12 τόμ. μέρει Β' σ. 1020 Λ. Ε. ἐκτεθειμένην τάξιν. πρὸς ἣν προσεγγίζουσιν αἱ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 68 καὶ 105 καὶ αἱ ἐν τοῖς Εὐχολογίοις τοῦ Δημητριάδου τόμ. II σ. 140 περιεχόμεναι.

νον. Καὶ ὁ διάκονος αὐθις, πρόσχωμεν. Ὁ ἀναγνώστης πρὸς (δεῖνα) ἐπιστο-
λῆς (δεῖνος) τὸ ἀνάγνωσμα. Τοῦ ἀποστόλου πληρωθέντος ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς
εἰρήνη σοι, ὁ διάκονος Σοφία, καὶ ὁ χορὸς τό, ἀλληλοῦτα, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ.
Καὶ ὁ διάκονος αὐθις, πρόσχωμεν. Καὶ λαβὼν ὁ διάκονος τὸ θυμιατήριον
καὶ τὸ θυμίαμα προσέρχεται εἰς τὸν ἱερέα, λέγων· Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ
θυμίαμα· καὶ θυμια. Μετὰ δὲ τὸ θυμίαμα λαβὼν τὸ Εὐαγγέλιον προσέρχεται
εἰς τὸν ἱερέα, λέγων· Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν εὐαγγελιστὴν τοῦ (δεῖνος) καὶ
ἀπέρχεται εἰς τὸν ἱερὸν ἄμβωνα καὶ ἀναγινώσκει τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ παρατηροῦμεν, ὅτι τόσον πρὸ τοῦ Ἀποστό-
λου (καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ πρὸ τοῦ Προκειμένου) ὅσον καὶ μεταξὺ αὐτοῦ
καὶ τοῦ Εὐαγγελίου δὲν φέρονται μόνον αἱ λέξεις· Ἀλληλοῦτα, ψαλμὸς τῷ
Δ., ἀλλὰ προτάσσονται ἐκάστοτε αὐτῶν καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ φράσεις
Πρόσχωμεν, Σοφία ἢ Εἰρήνη πᾶσι, αἵτινες, ὡς γνωρίζομεν ἄλλοθεν¹⁾,
προϋτάσσοντο πάντοτε πρὸ τῶν βιβλικῶν ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσμάτων. Τὸ
γεγονὸς τοῦτο ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ
Εὐαγγελίου ὀριζόμενα ἐνταῦθα προπαρασκευαί (θυμίαμα κτλ.) μαρτυροῦσι
πλέον ἢ ἐπαρκῶς, φρονοῖμεν, ὅτι αἱ μέχρι σήμερον σφύζομεναι πρὸ καὶ
μετὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου ἀνάγνωσιν φράσεις, Ἀλληλοῦτα, ψαλμὸς τῷ Δ.,
προϋποθέτουσι τὴν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ προὔπαρξιν κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους
χρόνους ὀλοκλήρων ψαλμῶν, ψαλλομένων πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ
Ἀποστόλου. Τὰ γενικῶς ἄλλως τε ἐνταῦθα λεγόμενα ἐνισχύονται καὶ ἐκ τῶν
ἀκολουθῶν ἔτι μαρτυριῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰδικώτερον εἰς μίαν ἐκάστην
κατηγορίαν τῶν ὕμνων τούτων, κεχωρισμένως λαμβανομένων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ
τοῦ Εὐαγγελίου παρεμβαλλόμενα καὶ τὴν αὐτὴν θέσιν κατέχοντα μέχρι σήμε-
ρον ἔτι Ἀλληλοῦτα παρατηροῦμεν, ὅτι ἀντίστοιχοι αὐτῶν ὕμνοι, τὴν αὐτὴν
ἀκριβῶς θέσιν κατέχοντες, ἦν καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις ἀκολουθίαις, εἶναι ἐν τῇ
Ρωμαϊκῇ λειτουργίᾳ οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Graduale²⁾. Οἱ ὕμνοι
οὗτοι ἔξ ὀλοκλήρων ἄλλοτε συνιστάμενοι ψαλμῶν κατήντησαν ν' ἀποτελῶν-

1. Κυπριανοῦ Epist. 33 Auspicatus est pacem dum dedicat lectionem. Παρβ.
καὶ 34 Epist. τοῦ ἰδίου—*Ἀγνοοῦντων* epist. 155.— de civit. dei XXII, c. 8. Χρυσο-
στόμου ὁμιλία 19 εἰς Πράξεις «ὁ διάκονος μέγα βοῶν καὶ λέγων· πρόσχωμεν καὶ τοῦτο
πολλάκις— μετ' ἐκεῖνον ἔρχεται ὁ ἀναγνώστης— εἶτα εἰς ἐπήκοον ἐκφωνεῖ λέγων. τάδε
λέγει κύριος». Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλ. 3 εἰς Κολοσ. (ἐκδ. Montf. τόμ. 11 Μέρος Α' σ. 400
καὶ 401). Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ ὁμιλ. 3 εἰς τὴν Β'. πρὸς Θεσσαλ. σ. 610 (τόμ. 11 μέρος
Β'): «ὅταν ἀναστᾷς ὁ ἀναγινώσκων λέγει: τάδε λέγει κύριος· καὶ ὁ διάκονος ἐστὼς
ἐπιστομίζει πάντας . . . ». August. Denkw. VI, 163. Ἀποστ. Διαταγαὶ VIII κ. 5.

2. Περὶ τούτου ἴδε Wetzler u. Welte, Kirchen - Lexicon, τόμ. IV. (Freiburg 1850)
καὶ Migne Dictionnaire des cérémonies ἐν Encyclop. Théologique ὑπὸ τὴν λέξιν
Gradual(e).—Ὁμοίως ἐν τῇ Κοπιτικῇ λειτουργ. τοῦ Μ. Βασιλείου φέρεται μετὰ τὴν
ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ψαλμὸς. Ἴδε περὶ τούτου ἐν τῇ
τοῦ Renaudot Collectio I. σ. 7.

ται σήμερον ἐκ 2 ἢ 3 τὸ πολὺν ψαλμ. στίχων¹). Ἔλαβον δηλ. τὴν αὐτὴν περιπίου μορφήν καὶ ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, ἣν καὶ τὰ ἡμέτερα Ἀλληλουάρια. Ὅτι δὲ ἀμφότερα, Graduale καὶ Ἀλληλουάρια, ἀποτελοῦντο ἄλλοτε ἐξ ὁλοκλήρων ψαλμῶν, βεβαιούμεθα ἐκ τῶν ῥητῶν δηλώσεων τοῦ ἱεροῦ Ἀγγουστίνου, ἐξ ὧν ἄνευ καὶ τῆς παραμικροτέρας ἔτι ἀμφιβολίας πιστοῦται, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου παρενεβάλλετο καὶ ἐμεσολάβει ἡ ψαλμωδία ψαλμοῦ τινος Δαυϊτικοῦ. Οὕτω ἀναγινώσκομεν παρ' αὐτῶ τὰ ἐξῆς: ἐν Sermo CLXXVI de verbis apost. 1 Tim. (Τόμος 19 σ. 492 τῆς Collectio eccles. patrum τοῦ Caillau, Parisiis 1838) «Primam lectionem audivimus Apostoli «Fidelis sermo...». Hoc de apostolica lectione percepimus. Deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos... Post haec, evangelica lectio decem leprosos...». Ἐν Sermo CLXV (παρ' ἄλλοις φερομένῳ ὡς VII de verbis Apostoli, αὐτόθι, τόμ. 18, σ. 413): Apostolum audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus...». Ἐν Sermo CXII (παρ' ἄλλοις φερομένῳ ὡς XXXIII de verbis Domini) De verbis Evangelii Lucae XIV: Homo quidam fecit coenam... (Αὐτ. τόμ. 18, σ. 615): Lectiones sanctae propositae sunt, et quas audivimus... In lectione Apostolica... In Psalmo diximus: «Deus virtutum...» In Evangelio, ad coenam vocati sumus...».

Παραθέτομεν, τέλος, καὶ μαρτυρίαν ζῶσαν ἐκ τῆς σημερινῆς ἡμῶν ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀντὶ τοῦ συνήθους διστίχου κοινοῦ Ἀλληλουαρίου ψάλλεται μέχρι σήμερον ὁλόκληρος ὁ 81ος ψαλμός, μετέχοντος ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ καὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις ψάλλει τὰ ἀκροτελεύτια ἢ ἀκροστίχια καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον, ὃν εἶδομεν περιγραφόμενον ἐν ταῖς Ἀποστολ. διαταγαῖς. Ἰδοὺ πῶς ἀναγράφει διτάξις τις τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητρίου-βσκη (I, 884) τὸ συμβαῖνον: Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ὁ διάκονος Πρόσχωμεν, καὶ ἄρχεται ψάλλειν Ἀνάστα ὁ Θεός, καὶ ὁ λαὸς πάλιν τὸ αὐτό... Καὶ στιχολογοῦμεν τὸν 81ον ψαλμὸν κατὰ στίχον, ἀποκρινομένου τοῦ λαοῦ πρὸς καθένα ἕκαστον στίχον: Ἀνάστα ὁ Θεός...²).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ Προκείμενα θὰ ἴσχει νὰ ἀναφερθῶμεν ἀπλῶς εἰς ὅσα γενικῶς ἀνεπτυξάμεν ἤδη ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς δαιμιλοῦς χρήσεως τῆς Γραφῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς

1 Ἴδε τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα λεξικά τοῦ Wetzler-Welte, ὡς καὶ τὸ τοῦ Migne ἐν τῇ λέξει Gradual(e) τόμ. II. σ. 290. 341.

2 Ἐν τῇ αὐτῇ ἀκολουθίᾳ ἄξιον σημειώσεως, περαιτέρω, εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι πλὴν τοῦ Ἀνάστα ὁ Θεός ψάλλονται προσέτι ὁλόκληροι καὶ δύο ἕτεροι ὕμνοι, ἡ ᾠδὴ τῆς Ἐξόδου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν.—Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 23, 1. 25, 1. 2.

παρεμβολῆς μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνώσεων ὕμνου ἢ ἄσματός τινος, ἐξ ὧν ἐπαρκῶς θὰ ἀπεδεικνύετο, ὅτι τὰ σημερινὰ Προκειμένα εἶναι, ὅπως καὶ τὰ σύστοιχα καὶ ὁμοειδῆ αὐτοῖς Ἀλληλουάσια, λείψανα τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἀρτιωτέρων τούτων ψαλμῶν, τῶν μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεντιθεμένων. Δὲν θεωροῦμεν ἐν τούτοις ἄσκοπον τὰ ἐκεῖ γενικώτερον λεχθέντα νὰ διασαφηνίσωμεν καὶ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα λεπτομερέστερον, καταδεικνύοντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι προηγοῦντο ἄλλοτε ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς θείας λειτουργίας πρὸ τῶν ἐκ τῆς Κ. Δ. ἀναγνωσμάτων τοιαῦτα ἐκ τῆς Π. Δ., καὶ ὅτι μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ οἶονεὶ ὡς ὅρια μεταξὺ τῶν δύο Διαθηκῶν παρενεβάλλοντο ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι, ὧν λείψανα εἶναι τὰ ἡμέτερα Προκειμένα.

Καὶ ὅτι μὲν πρὸ τῶν Προκειμένων προηγοῦντο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐπάλληλα ἀναγνώσματα, ἰδίως ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ὅμως παρελείφθησαν ἐκ τῶν διατάξεων πολλῶν ἐν χρήσει σήμερον ἱερῶν ἀκολουθιῶν, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων διατάξεων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἐν αἷς παρατηρεῖται, ὅτι τῆς ἀναγνώσεως ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἥτοι τῶν σημερινῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων, προηγεῖται πάντοτε ἀνάγνωσις ἐκ τῆς Π. Διαθήκης καὶ δὴ ἐκ τῶν προφητῶν. Οὕτω, ἐν τῇ φερομένη λειτουργίᾳ τοῦ Κλήμεντος, τῇ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διαταγαῖς περιγραφομένη, προηγοῦνται τῆς ἀναγνώσεως τῆς Κ. Διαθήκης δύο ἢ καὶ τρεῖς ἔτι περιζοπαὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης: «Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν Πράξεων καὶ τῶν Εὐαγγελίων...»¹). Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τοῦ ἁγίου Ἰακώβου λειτουργίας, ἔνθα μετὰ τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀλληλουῖα ἀναγράφονται: «ἀναγιώσκειται διεξοδικώτατα τὰ ἱερὰ λόγια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν καὶ ἀποδείκνυται ἢ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, τὰ τε πάθη καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, ἢ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδος, καὶ πάλιν ἡ δευτέρα αὐτοῦ μετὰ δόξης παρουσία καὶ τοῦτο γίνεται καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ ἱερωσίᾳ»²).

1 Ἀποστολ. διαταγαὶ VII 5,5. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 24,2.

2 Ἴδε Codex Liturgicus Daniel IV, σ. 94. Tetralogia Lit. Neale σ. 31 ἐξ. Καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ φερομένης λειτουργίας (ἴδε Τὰ σφρζόμενα πάντα αὐτοῦ, τόμος I, σ. 187 ἐξ.) μαρτυρεῖται, ὅτι τῶν ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Καινῆς προηγοῦντο τοιαῦτα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Πρβ. σ. 187 «ἀνάγνωσις τῶν ἁγιογράφων δέλτων» ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν σελ. 190 καὶ 206.—Τὸ τελευταῖον χωρίον ἴδε ἀνωτέρω σ. 21,4.—Προφητικὴ περικοπὴ φαίνεται νὰ προηγεῖτο τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς λειτουργίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὡς ἠδύνατο νὰ συναχθῆ ἐκ τῶν ἀκολουθῶν Ἐν τῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ *Eis τὸ μὴ πλησιάζειν θεάτροις κλπ.* (Montf. τόμ. VI, μέρος Β', σ. 653) λέγεται: «Οὐ δέδοικας, ἄνθρωπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλέπων, ἔνθα τὰ μυστὰ τελεῖται τῆς μοιχείας θεάματα, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱεράν, ἔνθα τὰ φρικτὰ τελεῖται μυστήρια; ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων ἀισχρολογούσης καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγογοῦν-

Ὅμοίως προηγεῖται τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου περικοπὴ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἐν ταῖς λειτουργίαις: τῇ Γαλλικανικῇ, τῇ Ἀμβροσιανῇ (ἢ τῇ τῶν Μεδιολάνων), τῇ Μοζαραβικῇ καὶ τῇ Ἀρμενικῇ ¹⁾. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ διὰ τὰς λειτουργίας τῶν Ἀφρικανικῶν ἐκκλησιῶν, καθ' ἃ συνάγεται ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Ἀυγουστίνου ²⁾. Ὅμοίαν διάταξιν εὐρίσκομεν περιγραφομένην καὶ κατὰ τὰς μεταξὺ τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Ἀρειανῶν ἐν ἔτει 439 διαπραγματεύσεις ἐν Γαλλίᾳ (ἴδε Mabillon de cursu Callican. p. 399), καθ' ἃς μνημονεύεται, ὅτι δύο ἀναγνώσματα τῆς Π. Δ. προηγοῦντο τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ³⁾. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἕτερα ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, εἰλημμένα ἐκ τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητριάδου. Οὕτω ἐν τῇ λειτουργίᾳ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἀναγράφεται ἡ ἐξῆς διάταξις: *Ἐῖσοδος, Προκείμενον, ἀντίφωνα γ', ἀναγνώσματα ζ' ἐκ τῆς Π. Δ.*, Τρισάγιον, Προκείμενον, *Ἡσαΐας, Προκείμενον, Ἀπόστολος, Ἀλληλουΐα, Εὐαγγέλιον* (Δημητριάδου I. 35). Ἐν τῷ *Ἐσπερινῷ* τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων (αὐτόθι σ. 40) προηγοῦνται 7-12 ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Π. Δ., ἀκολουθοῦσιν εἶτα τὰ ἀντίφωνα, τρία τὸν ἀριθμὸν, τὸ Προκείμενον, ὁ Ἀπόστολος, τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐν τῷ *Ἐσπερινῷ* τῆς Ὑπαπαντῆς, 2 Φεβρουαρίου (αὐτόθι σελ. 47), μετὰ τὰ τρία ἐκ τῆς Π. Δ. ἀναγνώσματα ἀκολουθοῦσι τὸ Τρισάγιον, τὸ Προκείμενον καὶ τὸ Ἀποστολοευαγγέλιον. Καθ' ἅπαντας τοὺς Ἐσπερινοὺς τῆς Μ. Ἑβδομάδος προηγοῦνται πάντοτε κατὰ μὲν τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῆς τοῦ ἐνὸς ἀναγνώματος ἐκ τῆς Κ. Δ. (τοῦ Εὐαγγελίου) δύο ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς, κατὰ δὲ τὴν Μ. Πέμπτην

τος ; > Ὅμοίως ἐν τῇ 3ῃ ὁμιλίᾳ περὶ τοῦ *Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαουλ* (αὐτόθι τόμος IV, μέρος Β', σ. 891), ἐνθα ἐπαναλαμβάνεται τὸ αὐτὸ χωρίον μετὰ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς λέξεων.

¹⁾ Περὶ τούτων ἴδε ἐν τῷ Codex Lit. τοῦ Daniel I. σ. 58 καὶ IV. 456. Περὶ τῆς Ἀρμενικῆς ἴδε ἐπίσης Ἀμβροσίου Καισαρείας, *Αἱ λειτουργίαι*, II., σ. 290 καὶ Alt, *Der kirchliche Gottesdienst* σ. 368. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ προηγεῖτο ἄλλοτε ἀνάγνωσις ἐκ τῆς Π. Δ. ἴδε Daniel (αὐτόθι I. 23. IV, 18) καὶ Ἀμβρόσιον Καισαρείας (αὐτόθι II 271 ἔξ.).

²⁾ Περὶ τούτων δὲ καθόλου ἴδε τὴν ἐν σελ. 232 σημείωσιν τῆς Tetralogia Liturgica τοῦ Neale, ὁπόθεν παραλαμβάνομεν καὶ τὰς περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀφρικῆς μαρτυρίας τοῦ ἱεροῦ Ἀυγουστίνου, αἵτινες εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: Ὁ ἱερός οὗτος συγγραφεὺς ἐν Sermo 45 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πρώτου ἀναγνώματος ἐκ τοῦ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ἐν Sermo δὲ 82 ἀναγράφει: *quod est quod ait Solomon, quod hodie ex alia lectione primatus audivimus*, ἐξακολουθῶν δὲ ἐπάγεται: *auditis cum epistola ad Hebraeos legebatur...*

³⁾ Τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ παραλαμβάνομεν ἐκ τοῦ V τόμου σελ. 238 τῶν Denkwürdigkeiten τοῦ Augusti, δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ὀλίγον τι κατωτέρω ἐν ταῦθα ὁλόκληρον. Ἄξιον σημειώσεως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἶναι καὶ τοῦτο: ὅτι τὸ ἀποστολικὸν ἀνάγνωσμα ἔπεται τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἐνῶ ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν ἐν χρῆσει σήμερον ἀκολουθίαις ὁ Ἀπόστολος προηγεῖται πάντοτε τοῦ Εὐαγγελίου.

καὶ Μ. Παρασκευὴν τῶν δύο ἐκ τῆς Κ. Δ. (᾽Απόστολος, Εὐαγγέλιον) τρία ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Π. Διαθήκης (αὐτόθι σ. 130—131). Κατὰ τὰς ἀκολουθίας τοῦ Μ. Σαββάτου ὀρίζονται (αὐτόθι σ. 132 ἐξῆς, 192 ἐξ.) ἐν μὲν τῷ ᾽Ορθοῦ τρία ἐν ὅλῳ ἀναγνώσματα, ἐν ἐκ τῆς Π. Δ. (προφητεία) καὶ δύο ἐκ τῆς Καινῆς (᾽Απόστολος, Εὐαγγέλιον), ἐν δὲ τῷ ᾽Εσπερινῷ 7·15 ἐκ τῆς Π. Δ., δύο δὲ ἐκ τῆς Καινῆς. Ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τῶν ὥρων (Α΄, Γ΄, Σ΄, καὶ Θ΄) τῆς Δευτέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος ἐναλλάσσονται, ὡς εἶδομεν, αἱ περικοπαὶ τῆς Π. Δ. μετὰ τῶν ἐκ τῆς Κ. Δ. (πρβ. Δημητριέβσκη III 62 καὶ ἐξῆς, ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 21). Ἐν τῷ ᾽Εσπερινῷ τῆς Πεντηκοστῆς προηγοῦνται τοῦ ᾽Αποστολο-εὐαγγελίου τρεῖς προφητεῖαι (Δημητριέβσκη I, 182 καὶ ἐξῆς). Τοιαῦτα παραδείγματα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν πολὺ περισσότερα, ἀρκούμεθα ὅμως εἰς ταῦτα, παραπέμποντες τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς ἀναγραφόμενας ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι Τυπικοῖς τοῦ Δημητριέβσκη διατάξεις.

᾽Οτι δὲ μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων παρενεβάλλοντο ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι, κατεδείχθη, φρονοῦμεν, ἐπαρκῶς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω προαναφερθέντος χωρίου τῶν ᾽Αποστολικῶν διαταγῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ 17ου κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου. Ἐν τούτοις προσθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἑτέρας τινὰς μαρτυρίας ἀφορώσας τὸ Προκείμενον καθόλου, εἰδικώτερον δὲ τὸ πρὸ τοῦ ᾽Αποστόλου. Ἐν τῇ προμνησθείσῃ, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν Γαλλίᾳ μεταξὺ ᾽Αρειανῶν καὶ Καθολικῶν διαπραγματεύσεων¹⁾, διατάξει τῆς ἀκολουθίας παρατηρεῖται, ὅτι τόσον μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων καθόλου, ὅσον καὶ εἰδικώτερον μεταξὺ τοῦ πέρατος τῆς ἐκ τῆς Π. Δ. ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἐνάργξεως τῆς ἐκ τῆς Κ. Δ. τοιαύτης παρενεβάλλετο ψαλμοφδία ψαλμῶν. «Συνέβη», λέγεται ἐνταῦθα, «κατὰ τὴν νύκτα ταύτην, ὅτε ὁ ἀναγνώστης κατὰ τὸ ἔθος ἤρχισε τὴν ἀνάγνωσιν ἐκ τοῦ *Μωϋσέως*, νὰ συμπέσῃ αὐτὴ εἰς τὰς λέξεις ταύτας: «Ἄλλ' ἐγὼ σκληρυνῶ . . .». ᾽Οτε δὲ μετὰ τοὺς ψαλέντας ψαλμοὺς ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τῶν προφητῶν, συνέπεσον κατὰ ταύτην οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου . . ., λέγοντος: «ὕπαγε καὶ λέγε τῷ λαῷ τούτῳ . . .». Καὶ ὅτε μετὰ τὴν ψαλμοφδίαν ψαλμῶν ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τοῦ *Εὐαγγελίου*, συνέπεσεν αὐτὴ νὰ συνίσταται ἐκ τῶν λόγων, δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ὀνειδίζει τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων: «Οὐαὶ σοὶ Χοραζαῖν. . .». Τελευταῖον, ὅτε ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τοῦ ᾽Αποστόλου, ἐξεφωνήθησαν οἱ λόγοι οὗτοι: ἢ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς. . .».—Τὸ αὐτὸ δὲ πληροφοροῦμεθα καὶ ἐκ τῶν διατάξεων ἀρχαίων τινῶν λειτουργιῶν, ἐν αἷς μεταξὺ τῆς προφητικῆς περικοπῆς καὶ τοῦ ᾽Αποστολο-εὐαγγελίου, ἦτοι μεταξὺ τῆς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγνώσεως, παρεντίθεται εἰς ἢ καὶ δύο ἔτι ὕμνοι. Μεγαλυτέρας δὲ σαφηνείας ἔνεκα παραθέτομεν ἐνταῦθα συνοπτικὸν συγκριτικὸν πίνακα τῶν διατάξεων τῶν λειτουργιῶν τούτων, ἔχοντα ὡς ἀκολούθως:

1 Ἴδε ἀνωτ. σελ. 30.

<i>Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου</i> ¹⁾	<i>Μοζαραβικῆς</i> ²⁾	<i>Ἀρμενικῆς</i> ³⁾
Τρισάγιον Ἀλληλούϊα, ψαλμ. τῷ Δαυίδ Προκείμενον Ἀπόστολος Ἀλληλούϊα, ψαλμ. τῷ Δαυίδ Εὐαγγέλιον	Προφητεία Ὕμνος τῶν τριῶν παίδων Ψαλτήριον (ἢ συχνὰ ἀπλῶς Psallendo) Ἀπόστολος Εὐαγγέλιον	Τρισάγιον Ψαλμὸς (πρόσφορος τῇ ἡμέρᾳ) Προφητεία Ἀπόστολος Ἀλληλούϊα Εὐαγγέλιον
<i>Ἀμβροσιανῆς</i> ²⁾	<i>Γαλλικανικῆς</i> ⁴⁾	<i>Κοινῆς λειτ. τῶν Σύρων Ἰακωβιτῶν</i> ⁵⁾
Προφ. ἢ Προάξεις Ἀποστόλων Psalmelus ἢ Psalmulus Ἐπιστολὴ Ἀλληλούϊα μετὰ στίχων Εὐαγγέλιον	Προφητεία Ψαλμὸς responsorius Ἐπιστολὴ Εὐαγγέλιον	Ψαλμὸς (πρόσφορος τῇ ἡμέρᾳ) Ἐτερον ᾠσμα Ἐπιστολὴ Παύλου Ψαλμὸς Δ., Ἀλληλούϊα Εὐαγγέλιον

Ὅτι δὲ οἱ μεταξὺ τῆς ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἀναγνώσεως παρεμβαλλόμενοι οὗτοι ὕμνοι ἢ ψαλμοὶ ἦσαν ἀρχικῶς ἀριμελεῖς, πλήρεις καὶ ὀλοκληρωτικοί, εἶναι αὐτονόητον μεθ' ὅσα ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, ἐπικυροῦνται δὲ πρὸς τούτοις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παίδων, ὅστις ἄχρι τοῦ νῦν ψάλλεται ὀλόκληρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν λέξεων *ψαλτήριον*, *ψαλμὸς* καὶ *Psallendo*, αἵτινες προφανῶς ὑπονοοῦσι καὶ ἐκφράζουσι ψαλμωδίαν ὀλοκλήρων ψαλμῶν.

Παρόμοιόν τι μαρτυρεῖται περαιτέρω καὶ ἐκ τινων τῶν διατάξεων τῶν ἡμετέρων ἀκολουθιῶν, ἐν αἷς ἀπαντῶσι πλείονα ἀναγνώσματα. Παρατηροῦμεν δηλ. ἐν ταύταις, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεμβάλλονται κατὰ διαστήματα Προκείμενα ἢ ἕτεροι ὕμνοι. Χαρακτηριστικαὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι καθόλου μὲν αἱ ἀκολουθίαι τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἰδιαιτέρως δὲ αἱ τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ αἱ τῆς παραμονῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν Φώτων. Καθ' ἀπάσας δηλαδὴ τὰς ἀκολουθίας τῆς Τριτοέκτης καὶ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς γίνεται πάντοτε προανάγνωσις ἐκ τῆς Π.Δ., μία μὲν κατὰ τὰς Τριτοέκτας, δύο δὲ κατὰ τοὺς Ἑσπερινούς, πρὸ ἐκάστης δὲ τούτων προηγεῖται Προκείμενον ἐκ ψαλμικῶν στίχων. Ἄξιον σημειώσεως ὡς πρὸς τὰ Προκείμενα ταῦτα εἶναι τοῦτο, ὅτι βαίνουνσι ταῦτα δι' ὅλου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς Τεσσαρακοστῆς (ἀπὸ τῆς

1 Ἰδε Tetral. Lit. Neale σ. 34.

2 Ἰδε Tetral. Lit. Neale σ. 30. 32. 34. 38. Πρβλ. καὶ Codex Lit. Daniel I. σ. 59 ἐξ. καὶ H. Alt, Der kirchliche Gottesdienst σ. 376.

3 Ἰδε Codex Lit. Daniel IV. σ. 456. Πρβλ. καὶ Ἀμβρ. Καισαρείας. Αἱ ἀρχ. λειτουρ. κλπ. II. σ. 131. 133. 134 καὶ H. Alt Der kirchliche Gottesdienst σ. 368.

4 Ἰδε Codex Lit. Daniel I. σ. 58 ἐξ. Πρβλ. καὶ H. Alt αὐτόθι σ. 375.

5 Ἰδε Codex Lit. Daniel I. σ. 59.

6 Ἰδε Collectio Liturg. Oriental. τοῦ Renaudot II. σ. 7.

Δευτέρας τῆς Α΄ ἑβδομάδος μέχρι τῆς Μεγ. Τετάρτης περίπου) κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν τῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρᾶς, ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 1—140 περίπου. Ἡ τοιαύτη διάταξις προφανῶς οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται νὰ ἔχη ἢ ταύτην, ὅτι ὁλόκληρον τὸ Ψαλτήριον ἐστιχολογεῖτο ἄλλοτε δι' ὅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, τῶν ἐπὶ μέρους ψαλμῶν αὐτοῦ παρεντιθεμένων (προτασσομένων ἢ ἐπιτασσομένων) κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν αὐτῶν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρὰν μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων, καὶ ὅτι τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε ὁλοκληρωτικῶν τούτων ψαλμῶν κατέχουσι σήμερον αἱ ἐπιτομαὶ αὐτῶν, οἷαι παρουσιάζονται τὰ Προκειμένα σήμερον ἐν ταῖς ἐν λόγῳ ἀκολουθίαις. Ἐξία ὅμως ἔτι μεγαλύτερου διαφέροντος ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα εἶναι κατ' ἔξοχὴν ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν ἣ ὀρίζονται 15 τὸν ἀριθμὸν, ὡς προείπομεν, προαναγνώσεις ἐκ τῆς Π.Δ. Διὰ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἀναγνωσμάτων ἐπιδιώκεται—καθ' ἃ λέγεται ἐν τῇ διατάξει—νὰ ἐξοικονομηθῇ χρόνος εἰς τὸν Πατριάρχην διὰ τὰ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἀκριβῶς τελούμενα παρ' αὐτοῦ βαπτίσματα, ἀναλόγως τῆς διαρκείας τῶν ὁποίων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἐπιστροφῆς τοῦ Πατριάρχου κανονίζεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωσμάτων. Συνήθως ἀναγινώσκονται μόνον 7 περικοπαί, αἱ α΄—στ' καὶ ἡ ιε', ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ βραδύνη ὁ τελεουργῶν ἐν τοῖς βαπτίσμασι, τότε προστίθεται μία ἢ καὶ πλείοτεραι ἔτι ἐκ τῶν ὑπολοίπων (ἀπὸ τῆς ἡ'—ιδ'). Διὰ μέσου ὅμως τοῦ πλήθους τῶν ἀναγνώσεων τούτων γίνεται ψαλμωδία διὰ τῆς παρεμβολῆς εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος αὐτῶν ἐνὸς ὕμνου, ὅστις χρησιμεύει οἰονεὶ ὡς διαχωριστικὸν ὄριον τῶν τριάδων τούτων ἀπ' ἀλλήλων. Οὕτω ἐν τῷ τέλει τῆς μὲν α' τριάδος φέρεται ψαλμικὸν Προκειμένον, τῆς δὲ β' ἢ ᾠδὴ τῆς Ἐξόδου ὁλόκληρος, τῆς δὲ γ'. ὁ ὕμνος τῶν πατέρων ὡσαύτως ὁλόκληρος. Ἐν σχέσει πρὸς τοὺς δύο τούτους τελευταίους ὕμνους σημειοῦμεν ὅτι, παρὰ τὰς ἐπελθούσας κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου διαφόρους μεταβολὰς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις, διετήρησαν οὗτοι τόσον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφὴν, ὅσον καὶ τὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας, καθ' ὅσον ἀμφοτέροι φέρονται μέχρι σήμερον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀκέραιοι καὶ πλήρεις, ψάλλονται δὲ καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ Προκειμένα, μετέχοντος δηλ. καὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ¹). Παρομοίως ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τῶν Ἑσπερινῶν τῶν παραμονῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν Φώτων, αἵτινες διακρίνονται ὡσαύτως διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῆς

1 Πρὸβλ. Δημητριάδου ἰ. 133. «Καὶ εὐθὺς ὁ ψάλτης ἀντὶ προκειμένου, ὅταν εἴπῃ ὁ Διάκονος Σοφία, ἐκεῖνος λέγει· ᾠδὴ τῆς ἐξόδου καὶ ἀνέρχεται εὐθὺς : ἤσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Καὶ πληροὶ τὴν ᾠδὴν ὅλην ἐν τῷ ἄμβωνι κατὰ στίχον δεχομένου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ἐνάμψεως τοῦ α'. στίχου . . . καὶ ἀνέρχεται ἀναγνώσμα ζ Σοφονίου· «Τάδε . . . ».—Παρόμοια λέγονται καὶ περὶ τοῦ γ' ὕμνου, τοῦ τῶν τριῶν παιδῶν. «Ὁ ψάλτης, προκειμένον, λέγων οὕτως· ὕμνοι τῶν τριῶν παιδῶν· καὶ ἄρχεται· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον. Ὁ λαὸς ἀποκρίνεται ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ λοιπὸν στιχολογεῖ κατὰ στίχον ἕως τὸ εὐλογοῦμεν πατέρα υἱόν . . . »

Η. Δ. προαναγνώσεων (7 τὸν ἀριθμὸν ἢ πρώτη τούτων καὶ 12 ἢ δευτέρα) παρατηρεῖται, ὅτι ἀνὰ τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος αὐτῶν φέρεται ὕμνος καὶ ὅτι ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ τῶν ὕμνων μετέχει καὶ ὁ λαός¹⁾).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων οὐδεμία, νομίζομεν, ὑπολείπεται ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι τὰ σημερινὰ ἡμῶν Προκείμενα εἶναι ἐπιτομαὶ ἢ λείψανα πενιχρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ πληρεστέρων ἐκείνων ψαλμῶν ἢ ὕμνων, τῶν μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεντιθεμένων ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐπιφέρωσι διὰ τῆς ἑαυτῶν ψαλμωδίας ποικιλίαν τινὰ καὶ ἐναλλαγὴν ἐν τῇ ἀναγνώσει. Τοῦτο ἄλλως τε συνάγεται οὐ μόνον ἐκ τούτου, ὅτι δηλ. κατέχουσι γενικῶς ταῦτα ἐν τῇ διατάξει τῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν, ἣν καὶ οἱ ἀρχαιότεροι ἐκείνοι ὕμνοι, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐκ τοῦ ἕξῃς: ὅτι, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος συνοπτικοῦ συγκριτικοῦ πίνακος τῶν διατάξεων λειτουργιῶν τινων, ἀντὶ τοῦ παρὰ τισιν αὐτῶν φερομένου Προκειμένου φέρονται παρ' ἄλλαις τοῦναντίον ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς θέσει αἱ λέξεις «ψαλτήριον», «*Psallendo*», δι' ὧν ὑπονοοῦνται, ὡς προσείπομεν, ὀλόκληροι ψαλμοί. Ἰγνη ἄλλως σαφῆ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης πράξεως διεσώθησαν ἄχρι σήμερον, ὡς εἴπομεν, ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύο τῶν τοιούτων ὕμνων—ἡ ᾠδὴ τῆς Ἑξόδου καὶ ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν—ψάλλονται ἄχρι καὶ σήμερον ἔτι ὀλόκληροι. Τὰ τελευταῖα ταῦτα παραδείγματα εἶναι, νομίζομεν, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον σπουδαῖα, καθ' ὅσον χαρακτηρίζονται ἐν τῇ μνησθείσῃ διατάξει σαφῶς ὡς Προκείμενα.²⁾

*
* *

Ἐρωτᾶται ἤδη, πῶς συνέβη, ἵνα οἱ ἀρχικῶς ἄρτιοι, πλήρεις καὶ ὀλοκληρωτικοὶ οὔτοι ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι κολοβοθῶσι καὶ ἀκρωτηριασθῶσιν οὕτως, ὥστε ἕξ αὐτῶν νὰ διασωθῶσι μόνον 2 ἢ 3 τὸ πολὺ στίχοι, ἕξ ὧν ἀποτελοῦνται τὰ σημερινὰ ἡμῶν Προκείμενα—ἀλληλουάρια, νὰ ἀχρηστευθῶσι δὲ ἢ ἐκπέσωσιν οἱ λοιποί;

1 Οὕτως, ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων μετὰ τὸ τέλος μὲν τῆς α' τριάδος ἔπεται ὁ ὕμνος: «Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ . . .», συμπαλλόμενος μετὰ στίχων τοῦ 66 ψαλμοῦ μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς β' τριάδος ὁ ὕμνος «*Ἀναρτολοῖς καὶ τελώταις . . .*», συμπαλλόμενος ὁμοίως μετὰ στίχων τοῦ 92 ψαλμοῦ μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς γ' ψάλλονται ἀντίφωνα τρία. Ἡ αὐτὴ τάξις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἐνθα μετὰ τὸ γ' μὲν ἀνάγνωσμα ἀκολουθεῖ ἡ ψαλμωδία τοῦ ὕμνου «*Λαθὼν ἐτέχθης . . .*» μετὰ στίχων ἐκ τοῦ 86 ψαλμοῦ μετὰ τὸ στίχον δὲ ἡ ψαλμωδία τοῦ ὕμνου «*Ἀνέτειλας Χριστέ . . .*» ὁμοίως μετὰ στίχων ἐκ τοῦ 92 ψαλμοῦ μετὰ δὲ τὸ γ' ἡ ψαλμωδία τῶν ἀντιφώνων.

2 Ἰδε Δημητριάδου I, 133, ἐνθα ἀναγράφονται μετὰ τὸ τέλος τοῦ 14 ἀναγνωσματος: «Ὁ ψάλτης Προκείμενον, λέγων οὕτως: «*Ὑμνος τῶν τριῶν παιδῶν . . .*». μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ στίχου «Καὶ εὐθύ: ὁ ψάλτης ἀντὶ Προκειμένου . . . λέγει: «*Ὤδὴ Ἑξόδου . . .*» Πρβ. καὶ ἀνωτ. σελ. 33,1.

Εἰς ἀπάντησιν ἀναφέρω, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε μοναδικὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις, οὔτε τελείως ἀνεξήγητον. Δὲν εἶναι μοναδικόν, διότι ὑπάρχουν πλεῖστα παραπλήσια σχετικὰ παραδείγματα, ὧν ἓνια μόνον ἀναγράφω ἐνταῦθα. Οὕτω: 1) Κατὰ τὰς Ἐπιτολὰς διαταγὰς ἔδει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν ἐκ τοῦ θείου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου νὰ ψάλληται ὁ 33 ψαλμός: «Εὐλόγησω τὸν Κύριον. . . »¹⁾. Καὶ τοῦτο ἦτο εὐνόητον, διότι ἡ πρᾶξις τῆς κοινωνίας, καθ' ἣν μετελάμβανον τότε ἅπαντες οἱ πιστοί, ἀπῆτει μακρότερον χρονικὸν διάστημα καὶ ἔπρεπε κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἄσμα νὰ εἶναι μακρότερον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς κοινωνίας. Ἡ πρᾶξις αὕτη διετηρήθη σήμερον μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ δὴ μόνον κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας δὲν ψάλλεται, ἀλλ' ἀναγινώσκειται ὁ 33 ψαλμός. Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς λειτουργίαις τοῦ ἁγ. Βασιλείου καὶ ἐν τῇ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου παρὰ τοῖς Κόπταις ψάλλεται κατὰ τὴν μετάληψιν κατὰ μὲν τὴν β'. ὁ 150 ψ. (Renaudot I σελ. 113), κατὰ δὲ τὰς α' ὁ 50 ψ. καὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς ἡμέρας (αὐτόθι I σελ. 80). Ἐν ταῖς λειτουργίαις τοῦναντίον τῶν ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ Μ. Βασιλείου ὁρίζεται ὡς Κοινωνικὸν καὶ ψάλλεται μέχρι σήμερον εἰς μόνον ψαλμικὸς στίχος, κατὰ προτίμησιν δὲ ὁ 9 στίχος τοῦ 33: «γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος»²⁾. Τοῦτο δὲ συνέβη, διότι ἤλλαξαν πλέον οἱ καιροὶ καὶ τὰ ἦθη, ἐκ δὲ τῶν πιστῶν ὀλίγοι ἦσαν οἱ προσερχόμενοι πλέον εἰς τὴν μετάληψιν τῶν θείων δώρων καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντοτε, ἀλλὰ κατὰ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα.

2) Ἐν τῇ ἐν χρήσει τυπικῇ διατάξει περὶ τῆς Ἀρτοκλασίας ὁρίζεται, ὅπως ψάλληται ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς 33 ψαλμός μέχρι τοῦ στίχου «οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ». Σήμερον ὅμως ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς ψάλλεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως, συντομίας ἕνεκεν, εἰς μόνον στίχος, ὁ 11: «πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπεινάσαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττω-

1 Καὶ μετὰ τοῦτο μεταλαμβάνει ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀσκηταὶ καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ παρθέναι καὶ αἱ χῆραι, εἶτα τὰ παιδιά καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τὴν τάξιν. «ψαλμός δὲ λεγέσθω τριακοστὸς τρίτος ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντας τοὺς πιστούς». λέγεται ἐν ταῖς Ἐπιτολικαῖς διαταγαῖς (VIII. 13,4). Ὡσαύτως ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου μαρτυρεῖται, ὅτι ψάλλεται ὁ 33 ψ. Ἰδε Ἀμβροσίου Καισαρείας Λειτουργία I, 231.

2 Ἐκ τῶν Μυσταγωγικῶν κατηχήσεων Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Ε', 20 (ἔκδ. Βενετίας 1763) φαίνεται νὰ συνάγηται, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἔψαλλον ἐν Παλαιστίνῃ μόνον τὸν 9 τοῦτον στίχον κατὰ τὴν κοινωνίαν. «Μετὰ ταῦτα, λέγει, ἀκούετε τοῦ ψάλλοντος μετὰ μέλους θείου, προτρεπομένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ λέγοντας: *Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Κύριος*». Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς 28 ἐπιστολῆς τοῦ Ἱερωνύμου, καθὼς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱακώβου. Ἰδε τὴν τελευταίαν ἐν τῇ Tetralogia Lit. τοῦ Neale σ. 183 καὶ ἐν τῷ Codex Lit. τοῦ Daniel IV σ. 127.

θήσονται παντὸς ἀγαθοῦ» (ἴδε τὸ ἐν χρήσει Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας).

3ον) Ἀρχικῶς ἐψάλλοντο ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ὁρθρου μόνον αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς διαθήκης εἰλημμένα 9 γνωσταὶ ᾠδαί. Ἀργότερον, ὅτε ἤκμασεν ἡ ἱερὰ ὑμνολογία καὶ συνετέθησαν ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας διάφοροι χριστιανικοὶ ὕμνοι, τροπάρια καὶ κανόνες, συνεδυσθήσαν αἱ βιβλικαὶ αὐταὶ ᾠδαὶ μετὰ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων οὕτως, ὥστε κατὰ τοὺς ἐν τοῖς Ὁρθροῖς ἀναγιωσκομένους ἢ ψαλλομένους κανόνας νὰ προψάλλωνται τῶν τροπαρίων ἐκάστης τῶν ᾠδῶν αὐτῶν στίχοι ἰσάριθμοι ἐκ τῶν 9 βιβλικῶν ᾠδῶν. Ἡ τοιαύτη πρᾶξις ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύῃ ἐνιαχοῦ σήμερον μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ μόνον κατὰ τοὺς Ὁρθρους τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ὅμως ναοῖς ἐπεκράτησε μετὰ τὸν εἰρμὸν ἐκάστης ᾠδῆς νὰ προψάλλωνται τῶν τροπαρίων, συντομίας ἔνεκεν, εἰς μὲν τὰ ἀναστάσιμα τὸ «Δόξα τῇ ἀγίᾳ ἀναστάσει σου, Κύριε», εἰς δὲ τὰ θεομητορικά τὸ Ὑπεραγία Θεοτόκε σῶσον ἡμᾶς, εἰς δὲ τὰ τῶν ἀγίων τὸ Ἅγιε τοῦ Θεοῦ πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν (ἴδε Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σελ. 21). Παρόμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ὁρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου ψαλλομένῳ Ἐπιταφίῳ θρήνῳ, πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τοῦ ὁποῦ ἔδει νὰ ψάλληται ψαλμικός τις στίχος ἐκ τοῦ Ἀμώμου (118 ψ., ὅστις συνίσταται ἐξ 176 στίχων) κατὰ τὴν τυπικὴν διάταξιν, ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει σήμερον.

4ον) Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς καθημερινοὺς Ἑσπερινοὺς ψαλλομένων ὁλοκλήρων 140οῦ καὶ 141ου ψαλμῶν (Κύριε ἐκέκραξα καὶ Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα) ψάλλονται κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν Κυριακῶν (ἴτοι Σαββάτου ἑσπέρας) καὶ τῶν ἑορτῶν συντομίας ἔνεκεν μόνον στίχοι τινὲς αὐτῶν, ἰδίως οἱ τελευταῖοι, ἰσάριθμοι πρὸς τὰ ψαλλόμενα τροπάρια ἐκ τῆς Ὀκτωήχου ἢ τοῦ Μηναίου (6—10).

5ον) Ἐκ τοῦ κατὰ τὰς νεκρωσίμους ἀκολουθίας ὄρισμένου πρὸς ψαλμοδίαν Ἀμώμου (118 ψαλμ.) ψάλλονται ἐκ τῶν 176 ἐν ὄλῳ στίχων αὐτοῦ μόνον ὀλίγοι τινὲς στίχοι (27 συνήθως), τῶν λοιπῶν παραλείπομένων.

6ον) Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὰ ἀντίφωνα¹⁾ καὶ τὰ τυπικά²⁾, τὰ ὅποια, ὁσάκις δὲν παραλείπονται τελείως³⁾, περιορίζονται εἰς ἐλαχίστους μόνον στίχους. Ἐν τινι διατάξει τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητριέβσκη (III 229) ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά. «Ἰστέον δέ, ὅτι ἐν τισὶ Τυπικοῖς οὐχ εὗρίσκομεν τὰ ἀντίφωνα διὰ γ' ἢ δ' στίχων εἰς τὴν λειτουργίαν, ἀλλὰ δι' ἐνός, οὐκ οἶδα δὲ εἰ δι' ὀκνεῖαν τοῦ γραφέως ἢ

1 Ταῦτα συνίστανται ἐκ τῶν τριῶν ψαλμῶν, τῶν ὁποίων στίχοι μόνον τινὲς, κατ' ἐκλογὴν λαμβανόμενοι (3—4), ψάλλονται, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐφφμνίου: «Ταῖς Πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου...» καὶ ὁ Μονογενῆς υἱός..».

2 Τυπικά λέγονται οἱ ψαλμοὶ 102 καὶ 145, οἵτινες ἄχρι σήμερον ψάλλονται ἐνιαχοῦ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας τῶν Κυριακῶν.

3 Συνήθως παραλείπονται ἐκ τῶν ἀντιφώνων οἱ ψαλμικοὶ στίχοι, ψαλλομένων τῶν ἐφφμνίων μόνον αὐτῶν: Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου κλπ.»

κολόβωσιν καὶ συντομίαν τῆς ἀκολουθίας . . .». Παρόμοια παράπονα ἐκφράζει καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, λέγων : «Καθ' ἐσπέραν μὲν οὖν καὶ πρόῳν ἐλέγετο τὸ ψαλτήριον ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ νῦν· ὁ δὴ καὶ αἱ Μοναὶ ἐκμιμύμεναι, Κάθισμα ψαλτῆρος ἐσπέρας καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ δύο διηνεκῶς λέγουσι. Νῦν δὲ ἐν τῷ ἁσματικῷ ἐσπερινῷ δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμέλειαν ἀντίφωνα ψαλτῆρος οὐ λέγονται, εἰ μὴ ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μόνον Τεσσαρακοστῇ, καὶ παντὶ Σαββάτῳ ἐσπέρας ἐν μόνῃ τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὅπου καὶ διὰ τὸ γογγύζειν τινὰς ραθυμοῦντας μόνον τό, Μακάριος ἀνὴρ, τὸν ἕνα ψαλμὸν μετὰ μέλους κατὰ τὸν ἦχον λέγειν διευτώσαμεν· ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ πάλιν λέγεσθαι κατὰ τὸ ἔθος τὰ ἕξ ἀντίφωνα ἢ τὸ ἐν κάθισμα μόνον¹». Ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ παραπονεῖται διὰ τὰ ἀντίφωνα, ὡς λεγόμενα μὲν πρόῳν, ἀφεθέντα δὲ νῦν²).

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην λοιπὸν τόσων παραδειγμάτων οὐδὲν τὸ ἀνεξήγητον καὶ παράδοξον παρουσιάζεται ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς τήγην, ἣν καὶ οἱ ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντες ὕμνοι, ὑπέστησαν καὶ τὰ Προκείμενα καὶ Ἀλληλουάρια, ἅτινα ὄντα ἀρχικῶς, ὡς καὶ οἱ προμνησθέντες ὕμνοι, ἄρτιοι καὶ πλήρεις ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι, σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρομοίων λόγων συνεμήθησαν ἢ ἐκολοβώθησαν.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν δέ, τίνες εἰδικώτερον ἐνταῦθα οἱ εἰς τὴν σύντμησιν καὶ ἐπιτομὴν ταύτην συντέλεσαντες λόγοι, ἀποκρινόμεθα ὡς ἑξῆς. Ἡ σύντμησις αὕτη γενικῶς ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ μορφῇ καὶ διατάξει τῶν ἀρχαιοτέρων ἐν τῇ χρήσει τῆς Ἐκκλησίας ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Λόγῳ τῆς ἐλευθερίας καὶ προστασίας, ὧν ἀπέλαυεν ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει καὶ ἐκ μέρους αὐτοῦ, ἐκχριστιανισθέντος πλέον, ἡ ὑμνολογία καὶ ὑμνογραφία ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἐπίτασιν, αἱ δὲ ἱεραὶ ἀκολουθίαι νὰ πλουτίζονται καὶ διακοσμῶνται ὁσημέραι διὰ νέων ὕμνων, προερχομένων ἐκ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφανέντων οὐκ ὀλίγων, ἀρίστων δὲ χριστιανῶν ποιητῶν. Τὸ κράτος τοῦ Ψαλτῆρος, ὅστις ἄχρι τοῦδε ἀπετέλει, ὡς προείπομεν, τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῆς ψαλμοφθίας, ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τοῦ πλήθους τῶν νέων ὕμνων, τροπαρίων, ῥόδων καὶ κανόνων τῶν χριστιανῶν ποιητῶν. Παρὰ τὴν σύστασιν δὲ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν, ὅπως οἱ ψαλμοὶ παρεμβάλλονται καὶ ψάλλονται μετὰ δύο ἀναγνώσματα, καὶ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ΙΖ' κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου τοῦ νὰ λέγωνται οὗτοι συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἤρχισεν ἑνωρὶς ἢ τάσις νὰ ἀναγινώσκονται οὗτοι συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ. Τὸ βιβλίον τοῦ Ψαλτῆρος διαιεσθὲν εἰς 20 καθίσματα, ἔδει νὰ ἀναγινώσκηται ὁλόκληρον διὰ τῶν ἡμερῶν μιᾶς ἐκάστης ἐβδομάδος. Οὕτω δὲ ἀπὸ βιβλίου ψαλμοφθίας ἐγένετο βιβλίον ἀναγνώσεως. Ἐκ τῶν ἐν τῇ ψαλμοφθίᾳ ἐν χρήσει πρότερον

1 Συμεὼν ὁ Θεσσαλ. ἐνθα ἀνωτ. Περὶ ἁσματ. ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 11-18.

2 Ἐνθ. ἀνωτ. Περὶ ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 34.

ψαλμῶν αὐτοῦ ἄλλοι μὲν ἐξετοπίσθησαν παντελῶς ὑπὸ τῶν νέων χριστιανικῶν ὕμνων, ἄλλοι δὲ συνήφθησαν ἢ συνεδυσάθησαν οὕτω μετ' αὐτῶν, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἓνα ὕμνον, ἕτεροι δέ, τέλος, περιορίσθησαν εἰς τὸ ἐλάχιστον διὰ συντμήσεως ἢ ἐπιτομῆς, καθ' ἣν παραλειφθέντων ἢ ἀχρηστευθέντων τῶν πλείστων στίχων αὐτῶν διετηρήθησαν μόνον ἐκεῖνοι, ὅσοι ἐθεωρήθησαν χαρακτηριστικότεροι καὶ ἐκφραστικότεροι τοῦ οὐσιώδους περιεχομένου ἢ τῆς κυριώδους ὑποθέσεως ἢ ἐννοίας τῶν ἀγομένων ἐορτῶν ἢ ἡμερῶν.

Ὡς παραδείγματα τῶν ἀνωτέρω ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι τὰ ἑξῆς: καθὰ ἀναφέρει Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, ἐν τῇ ἀσματικῇ ἀκολουθίᾳ οἱ ψαλμοὶ ἐψάλλοντο προτασσομένων ἢ ἐπιτασσομένων αὐτῶν ἐν εἰδει προψαλμάτων ἢ ὑποψαλμάτων ἢ ἐφρυνίων φράσεών τινων, οἷον Ἐλληλούϊα ἢ Συνέτισόν με Κύριε ἢ Δόξα σοι ὁ Θεὸς κλπ. Οὕτω εἰς ἕκαστον στίχον τοῦ 140οῦ ἐσπερινοῦ ψαλμοῦ, Κύριε ἐκέκραξα, προσετίθετο τὸ ὑπόψαλμα «τὴν ζωηφόρον (ἢ τὴν σωτήριον) σου ἔγερσιν Κύριε δοξάζομεν»¹). Οἱ στίχοι τοῦ ἐσπερινοῦ ὡσαύτως ψαλμοῦ 85, Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, ἐψάλλοντο μετὰ τοῦ ὑποψάλματος: «Ἐπάκουσόν μου, Δόξα σοι ὁ Θεός»²). Οἱ στίχοι πάλιν τοῦ ὄρθρινου ψαλμοῦ 3ου, «Κύριε τί ἐπληθύνθησαν», συνωδεύοντο μετὰ τοῦ ὑποψάλματος, Δόξα σοι ὁ Θεός, εἰς τὸν ψαλμὸν δὲ τοῦτον καθὼς καὶ εἰς ἄλλους ἔτι προσετίθεντο εἰς τὸ τέλος καὶ τὰ τριαδικά, Δόξα σοι Πάτερ, Δόξα σοι Υἱέ, Δόξα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον³). Οἱ στίχοι τοῦ Ἀμώμου (118 ψ.) συνωδεύοντο, οἱ μὲν τῆς α' καὶ γ' στάσεως ὑπὸ τοῦ, Ἐλληλούϊα, οἱ δὲ τῆς β' ὑπὸ τοῦ, Συνέτισόν με, Κύριε⁴). Τοιούτου χαρακτήρος εἶναι περαιτέρω καὶ τὰ μεταξὺ τῶν στίχων ἑνὸς ἐκάστου τῶν ψαλμῶν τῶν ἀντιφώνων προστιθέμενα ὑποψάλματα ἢ ἐφρύμνια. Οὕτω μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον τοῦ μὲν α' ψαλμοῦ ἐπιφέρεται τό, «Ταῖς προεβείαις τῆς Θεοτόκου . . .», τοῦ δὲ β' τό: «Σῶσον ἡμᾶς . . .», τοῦ δὲ γ' «Ὁ μονογενὴς υἱός . . .». Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνάγονται προσέτι καὶ οἱ μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων παρεμβαλλόμενοι ὕμνοι: «*Μαθῶν ἐτέχθης . . .*» καὶ «*Ἀνέτειλας Χριστὲ ἐκ τῆς Παρθένου . . .*» κατὰ τὸν Ἐσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, καὶ τὰ «*Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ.*» καὶ «*Ἀμαρτωλοῖς καὶ Τελώναις . . .*» κατὰ τὸν Ἐσπερινὸν τῶν Φώτων⁵). Ἄπαντες οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὕμνοι συνίστανται ἐξ ἑνὸς τροπαρίου, ὅπερ ἐπα-

1 Συμεὼν ὁ Θεσσαλ., ἐνθ. ἀνωτ. Περὶ ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 36.

2 Αὐτόθι κεφ. 347 σ. 243, 25-35. Ἐπόψαλμα δὲ λέγεται διὰ τὸ μετὰ τοῦ ψαλμοῦ καὶ τὸν στίχον ἄδουσαι, καὶ πρῶτον μὲν τὸν στίχον, ἔπειτα δὲ τοῦτο λέγεσθαι οἷον, Κλῖνον Κύριε τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσόν μου, Δόξα σοι ὁ Θεός· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως . . . Διὸ καὶ πᾶς ὁ ψαλμὸς οὗτος, τὸ κλῖνον, Κύριε, κατὰ στίχον λέγεται ἐξ ἑκατέρου χοροῦ, καὶ τὸ Δόξα σοι ὁ Θεός ἐν ἐκάστῳ στίχῳ».

3 Αὐτόθι κεφ. 349 σ. 247, 30-35.

4 Αὐτόθι κεφ. 349 σ. 247 37 ἔξ. 248. Καθ' ὅμοιον τρόπον ψάλλονται ἄχρι σήμερον ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ.

5 Ἴδε ἀνωτέρω σ. 34,1.

ναλαμβάνεται πεντάκις μὲν ἐν ἀρχῇ, τρίς δὲ ἔπειτα μετὰ τὴν ἐκάστοτε προεξαγγελίαν ἑνὸς τινος στίχου ἔκ τινος ὀρισμένου ψαλμοῦ, καὶ ἅπαξ ἔτι ἐν τῷ τέλει μετὰ τοῦ: «Δόξα τῷ Πατρὶ . . .». Χαρακτηριστικώτατον π. δ. εἶναι, τέλος, οἱ ἀνωτέρω προμνημονευθέντες συνδυασμοὶ τῶν στίχων τοῦ, Κύριε ἐκέκραξα, τῶν Αἴνων καὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν 9 βιβλικῶν ᾠδῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ ἰσαριθμῶν τροπαρίων ἔκ τῶν κανόνων τῶν ὑμνογράφων ποιητῶν.

Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τοῦ παλαιοῦ μετὰ τοῦ νέου, τῶν ἀρχικῶν βιβλικῶν δηλ. ὕμνων (τῶν ᾠδῶν ἢ ψαλμῶν) μετὰ τῶν πολλαπλασιαζομένων ὁσημέραι χριστιανικῶν τοιούτων (τροπαρίων, ᾠδῶν κλπ.), ἐνεῖχε τὸ ἐξῆς μέγα πλεονέκτημα, ὅτι ἐν τῷ σεβασμῷ πρὸς τὸ παλαιὸν ἐξετιμᾶτο συγχρόνως καὶ τὸ νέον. Ἀλλὰ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἠδύνατο, μὴ φυλαττομένου τοῦ σοφοῦ ἀξιώματος «μηδὲν ἄγαν», ν' ἀποβῇ μειονέκτημα ἔκ τῆς ὑπερβολικῆς τυχὸν ἐπεκτάσεως τῶν ὕμνων καὶ τῶν ἀκολουθιῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ἤρχισεν ὅτι μὲν νὰ παραλείπεται τοῦτο, ὅτι δὲ νὰ ἐπιτέμνηται ἐκεῖνο. Παραδείγματα τοιούτων παραλείψεων καὶ ἐπιτομῶν ἀνεφέραμεν ἀρκετὰ ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῶν Κανόνων, περὶ τῶν Ἀντιφώνων, περὶ τῶν Κοινωνικῶν κλπ. Ἐνταῦθα ἴθ' ἀπροσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις ἀναφορικῶς μόνον πρὸς τὰ Προκείμενα καὶ τὰ Ἀλληλουάρια, δι' ὧν θέλουσιν ὑποδειχθῆ ταυτοχρόνως καὶ οἱ εἰδικώτεροι λόγοι, οἱ συντελέσαντες ὅπως ἔκ τῶν ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἀρχαιότερον ὀλοκλήρων ψαλμῶν διασωθῶσιν ἔνιοι μόνον στίχοι, ἐκπέσωσι δὲ ἢ ἐξαφανισθῶσιν ἢ ἀχρηστευθῶσιν οἱ λοιποί. Οἱ κυριώτεροι δὲ τῶν λόγων τούτων εἶναι οἱ ἐξῆς:

1ον) Ἡ ἔκ τῆς ἐπελθούσης καθόλου μεταβολῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις διάφορος διαρροῖθιμις καὶ τάξις τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ἡ παρατηρουμένη τάσις πρὸς περιορισμὸν καθόλου αὐτῶν, ἰδίως δὲ τῶν ἔκ τῆς Π. Διαθήκης, ἣτις ἐν τισι λειτουργίαις (ὅπως ἐν τῇ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Μ. Βασιλείου καὶ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ) ἐξετοπίσθη τελείως. Ὁ περιορισμὸς ἢ ὁ τέλειος ἐκτοπισμὸς οὗτος τῶν τῆς Π. Δ. ἀναγνωσμάτων ἔδει φυσικῶς νὰ ἔχη καὶ ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τῆς τύχης καθόλου ἢ τῆς μορφῆς τῶν μεταξὺ αὐτῶν παρεμβαλλομένων ὕμνων, τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξετοπίσθησαν τελείως, ἕτεροι δὲ ἐκολοβώθησαν ἢ ἠκρωτηριάσθησαν ἢ συνετιμῆθησαν συντομίας ἔνεκεν. Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ πρόγονοι τῶν ὑπὸ συζήτησιν ὕμνων, τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων δηλαδὴ.

2ον) Ἡ ὀλίγον πρὸ τῆς θέσεως τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων τοποθέτησις καὶ ψαλμωδία ἐν τῇ νέᾳ διατάξει τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν ἀντιφώνων φερομένων τριῶν ψαλμῶν, ὧν οἱ στίχοι, συνδεόμενοι μετὰ ὑποψαλμάτων ἢ ἐφρυνιῶν, ἀπετέλουν ἔκτενές ἄσμα, ὅπερ ἔδει δυσμενῶς νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἀκολουθοῦντος Προκειμένου, τοσοῦτω δὲ μᾶλλον, καθόσον ἐκεῖνα εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ συνδυάζωσι ταυτοχρόνως

τὰ τῆς χάριτος μετὰ τῶν τῆς προφητείας, ἐνῶ τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καθαρῶς ἐκ στίχων τῆς Π. Δ.

3ον) Ἡ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὰ ἀντίφωνα περαιτέρω προσθήκη τοῦ *τοιαδικοῦ ὕμνου*, τοῦ Τρισαγίου, ὅστις ὡς ψαλλόμενος μετὰ τινος μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπισημότητος καθίστα σχεδὸν περιττὸν τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τοῦ εὐθὺς ἀμέσως ἐπακολουθοῦντος αὐτὸν ψαλμοῦ τοῦ Προκειμένου, ὅστις ἀπεσκόπει, ὡς προείπομεν, νὰ ἐπιφέρει διὰ τοῦ μέλους ποικιλίαν τινὰ καὶ ἐναλλαγὴν καὶ ἀνακούφισιν ἐκ τοῦ φόρτου τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως.

4ον) Ἡ βαθμηδὸν εἰσχωρήσασα καὶ ἐπικρατήσασα ἐμμελῆς ἀπαγγελία καὶ αὐτῶν τούτων τῶν περισωθέντων ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτις ἀπέβη ἐνιαχοῦ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τεχνικωτέρα καὶ μελωδικωτέρα, ὥστε νὰ μὴ διαφέρει κατὰ πολὺ τῆς τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων μελωδίας ¹).

Οἷτοι περίπου εἶναι οἱ εἰδικώτεροι λόγοι, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξεμηδενί-
ζετο ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῶν ἐν τῇ θέσει τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουα-
ρίων φερομένων πρότερον ἀκεραίων ὕμνων ἢ ψαλμῶν. Ὑπὸ τοιαύτας συν-
θήκας πραγμάτων πρόδηλον, ὅτι ἡ περαιτέρω διατήρησις τῶν ὕμνων τού-
των ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν θέσει καθίστατο πλέον προβληματικὴ καὶ περιττή.
Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία, συμφώνως πρὸς τὸ χαρακτηρίζον αὐτὴν συντηρητικὸν
πνεῦμα, δὲν προβαίνει εὐκόλως εἰς τὴν κατάργησιν καθιερωμένων ἤδη τύ-
πων, εἰς οὓς, ὡς ἔργα τῶν ἀρχαιοτέρων, δεικνύει πάντοτε ἐξαιρετικὴν στοργὴν
καὶ ἀπόλυτον σεβασμὸν. Γνωρίζει νὰ ἐξοικονομῇ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τὰ
πράγματα κατὰ τοιοῦτον σοφὸν τρόπον, ὥστε χωρὶς νὰ θίγηται τὸ παλαιὸν
νὰ ἱκανοποιηταὶ τὸ νέον. Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω τοιαῦτα χαρακτηριστικὰ
παραδείγματα. Προσθέτομεν ἤδη τὴν τακτικὴν αὐτῆς ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς
προκατέχοντας τὴν θέσιν τῶν νῦν Προκειμενο-αλληλουαρίων ἀρχαιοτέρους
καὶ ἀρτιωτέρους ὕμνους. Ἀντὶ ν' ἀφήσῃ αὕτη νὰ περιέλθωσιν εἰς παντελῆ
ἀχρησίαν οἱ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐκτενέστεροι πρότερον ὕμνοι, συνήργησε
τοῦναντίον ὅπως δι' ἐπιλογῆς τῶν σπουδαιότερων ἢ χαρακτηριστικωτέρων
στίχων αὐτῶν προέλθωσι νέοι, ἐπιτομώτεροι καὶ χαρακτηριστικώτεροι ὕμνοι,
ἐπὶ μᾶλλον προσαρμοζόμενοι πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν τάξιν τῶν ἀκο-
λουθῶν, τοῦτέστι: τὰ νῦν Προκείμενα καὶ Ἀλληλουάρια, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς
θέσεως καὶ συνθέσεως αὐτῶν δὲν εἶναι ἕτερόν τι παρὰ οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ
αἱ ἐπιτομαὶ τῶν ἐν ἀχρησίᾳ περιελθόντων ἐκείνων ὕμνων. Τὴν διαδικασίαν
δὲ ταύτην τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκτενεστέρων εἰς συντομωτέρους ὕμνους πρέπει

1 Ὅτι ἀρχικῶς ἀνεγινώσκοντο ἀπλῶς αἱ περικοπαὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Εὐαγγε-
λίων, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πρὸ ἐκατέρου αὐτῶν φερομένων ἄχρι καὶ σήμερον ἔτι
φράσεων: Πρὸς δεῖνα ἐπιστολῆς <δεῖνος> τὸ ἀνάγνωσμα. — Ἐκ τοῦ κατὰ <δεῖνα>
ἁγίου Εὐαγγελίου τὸ ἀνάγνωσμα. — Πρὸβλ. Augusti Denkwürdigkeiten VI, 159, ὅστις
δέχεται ἐμμελῆ τινα ἀνάγνωσιν τούτων, ἰσταμένην μεταξὺ μέλους καὶ ἀπαγγελίας.

νά διανοηθῶμεν τοσούτω μᾶλλον εὐχερέστερον γενομένην, ὅσῳ, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων, οἱ ὕμνοι ἐκεῖνοι δὲν ἐλαμβάνοντο ἀδιαφόρως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ψαλμῶν, χωρὶς δηλαδή νά διαγινώσκηται ἐγγυτέρα ἢ ἀπωτέρα, πραγματικῆ ἢ ἐξωτερικῆ σχέσις τις αὐτῶν πρὸς τὰ ἐξυμνούμενα γεγονότα ἢ πρὸς τὰς ἀγομένας ἐορτὰς ἢ τελετὰς ¹⁾, ἐνεκεν τῆς ὁποίας ἀκριβῶς εἶχον ἐκλεγῆ καὶ ὀρισθῆ νά ψάλλωνται κατ' αὐτάς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν ἐνίοτε ἦτο λίαν χαλαρὰ ἢ ἐπιπολαία ἢ ἐξωτερικῆ, ἐκδηλουμένη διὰ τινων ἢ καὶ δι' ἑνὸς μόνου στίχου τοῦ ὕμνου ἢ καὶ διὰ μιᾶς ἔτι μόνον φράσεως αὐτοῦ, ἐπεκράτησε τὸ ἔθος, ὅπως ἄλλοτε μὲν ὁ ψαλμὸς ἢ στίχοι τινὲς μόνον αὐτοῦ συνδυάζονται μετὰ χαρακτηριστικῶν τινος τροπαρίου, ἄλλοτε δὲ οἱ ἐκφραστικοὶ ἢ χαρακτηριστικοὶ μόνον αὐτοῦ στίχοι ἐπαναλαμβάνονται ἅπαξ ἔτι μετὰ τὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ πρὸς μεγαλύτεραν ἔξαρσιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ ὕμνου καὶ πρὸς ἐπιβλητικωτέραν ἐντύπωσιν ταύτης ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀκροατῶν. Ἰχνη τῆς α'. περιπτώσεως ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς Προκειμένοις τῶν ἀκολουθιῶν τῶν Ὁρῶν ²⁾. Ἐν ταύταις παρατηροῦμεν, ὅτι ἐξαιρέσει τοῦ Προκειμένου τῆς Α'. ὥρας, ἀποτελουμένου ἐκ καθαρῶς ψαλμικῶν στίχων (Τὸ πρῶτ' ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου . . .) τοῦ προαναγνωσθέντος ἢ προψαλέντος 5ου ψαλμοῦ (Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι Κύριε . . .), τὰ Προκείμενα τῶν λοιπῶν Ὁρῶν εἶναι σύνθετα ἐκ χαρακτηριστικῶν καὶ προσφόρων τροπαρίων ἀφ' ἑνός, ἐκ ψαλμικῶν δὲ στίχων προψαλέντων ἢ προαναγνωσθέντων ἀφ' ἑτέρου ψαλμῶν. Οὕτω τὸ τῆς Γ'. ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ τροπαρίου: « Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ

1 Ὅτι ἀνέκαθεν ἐγένετο ἐκλογή ὀρισμένων ψαλμῶν δι' ὀρισμένους καιρούς, συνάγεται ἐκ τῶν Ἀποστ. διαταγῶν II, 59, 2. ἐνθα ὁ 62 ψ. μνημονεύεται ὡς ὀρθρινός, ὁ δὲ 140 ὡς ἐπιλύχνιος. — Παρομοίως ὁ 33 ψαλμὸς, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω ἐν σελ. 35, 1, εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ψαλμὸς τῆς μεταλήψεως. — Περὶ τοῦ ἐν Γαλλίαις πρεσβυτέρου Μουσαίου (περὶ τὸ 458) λέγεται, ὅτι κατήρτισε περικοπὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ προσφόρους ταῖς ἐορτασίμοις ἡμέραις καθῶς καὶ responsoria psalmodum capitula temporibus et lectionibus congruenta. — Τὸ χωρίον τοῦτο εἰλημμένον ἐκ τοῦ Gennadius De script. eccles. c. 79 ἀντεγράψαμεν ἐκ τοῦ H. Alt, Der kirchliche Gottesdienst, Berlin, 1851, σ. 546.

2 Παρόμοιον τι παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς Τριτοέκτης καὶ τοῦ Ὁρθρου τῆς ἐβδομάδος τῆς Τυροφάγου, καθ' ἣν πρὸ τοῦ Προκειμένου ψάλλεται σχετικὸν πάντοτε τροπάριον. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα μόνον τὰ τοῦ Ὁρθρου τῆς Τυροφάγου, ὅπου, μετὰ τὰ ἀντίφωνα καὶ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Πατριάρχου λέγεται ὅτι «ἀνέρχονται οἱ ψάλλται ἐν τῷ ἄμβωνι καὶ λέγουσι τροπάριον ἡχος γ'. Βασιλεῦ ἅγιε παντοδύναμε, ὃν πάντα φρίσσει καὶ τρέμει τὰ σύμπαντα, σῶσον ἡμᾶς· δύνασαι γὰρ συγχωρεῖν ἁμαρτίας ὡς εὐσπλαχνός. Καὶ λέγουσιν αὐτὸ γ'. καὶ δοξάζουσιν». — Εὐθὺς δὲ ἀμέσως μετὰ τὸ τροπάριον τοῦτο φέρεται ἐνταῦθα Προκείμενον, ἡχος β' Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου κλπ. Ὁμοίως κατὰ τὸν Ὁρθρον τῆς Παρασκευῆς τῆς ἰδίας ἐβδομάδος προσηγείται τοῦ Προκειμένου τὸ τροπάριον, «Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐξ ὕψους, Κύριε . . .», ἔπεται δὲ εἶτα τὸ Προκείμενον, «Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει. . .» (Δημητριέβσκη ἐνθ' ἄνωτ. I. 111. 113. 114 ἐξ.).

ὥρα τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας...» μετὰ δύο σχετικῶν στίχων ἐκ τοῦ 50 ψαλμοῦ (Καρδίαν καθαρὰν κρίσον . . . καὶ πνεῦμα εὐθὲς . . . στίχ. 12ος, καὶ «Μὴ ἀπορρίψῃς με . . . καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ . . .» στίχ. 13).—Τὸ τῆς Σ'. ἐκ τοῦ τροπαρίου: «Ὁ ἐν ἔκτη ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλωθεὶς . . .» μετὰ δύο σχετικῶν στίχων τοῦ 54 ψαλμοῦ (Ἐνώτισαι ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν μου . . . στίχ. 2 καὶ «Ἐγὼ πρὸς Θεὸν ἐκέκραξα . . . στίχ. 17).—Τὸ τῆς Θ'. ἐκ τοῦ τροπαρίου: «Ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς σαρκὶ τοῦ θανάτου γενεσάμενος . . .» μετὰ δύο στίχων τοῦ 118 ψαλμοῦ¹⁾, τῶν 169 καὶ 170 δηλαδὴ.

Ἰχνη δὲ τῆς β' περιπτώσεως διετηρήθησαν μέχρι σήμερον ἔτι κατὰ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν πολλῶν τοῦ Ἐξαψάλμου καὶ τῆς Θ' ὥρας ψαλμῶν, μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ προεστῶτος οἱ χαρακτηριστικώτεροι στίχοι (ἢ στίχος) αὐτῶν. Οὕτω μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀνάγνωσιν τοῦ 85 τῆς Θ' ὥρας ψαλμοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἐμφαντικῶς ὑπὸ τοῦ προεστῶτος ὁ χαρακτηριστικὸς τελευταῖος αὐτοῦ στίχος: «Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν . . .». Ὁμοίως μετὰ τὸ τέλος τοῦ **προοιμιακοῦ** λεγομένου ψαλμοῦ τοῦ Ἑσπερινοῦ (τοῦ 103) ἐπαναλαμβάνονται οἱ χαρακτηριστικοὶ στίχοι 19 καὶ 24: «Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ...» (στίχ. 19) καὶ «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου Κύριε...» (στίχ. 24). Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ διὰ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Ἐξαψάλμου. Οὕτω, ἐπαναλαμβάνονται τοῦ ἔξ 9 στίχων συνισταμένου ἔξου ψαλμοῦ ὁ στίχος: «Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα, ἐξηγέροθην...». Τοῦ ἔξ 23 στίχ. 37ου ψ. οἱ δύο τελευταῖοι, ὁ 22 καὶ ὁ 23: «Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε ὁ Θεὸς μου . . .». Τοῦ ἐκ 12 στίχ. 62ου ψ. οἱ 7, 8 καὶ 9: «Ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ . . .». Τοῦ ἐκ 19 στίχ. 87 ψ. ὁ 1 καὶ 2: «Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ πρωὶ ἐναντίον σου . . .». Τοῦ ἔξ 22 στίχ. 102ου ψ. ὁ 22, τοῦ ἐκ 12 στίχ. 142ου ψ. μέρος τοῦ 1, 2 καὶ 10 στίχων.

Οἱ χαρακτηριστικοὶ λοιπὸν οὗτοι στίχοι τῶν ὕμνων εἶναι οἱ ἀποτελέσαντες τὰ μετὰ ταῦτα Προκειμένα καὶ Ἀλληλουάρια, τῶν ὁποίων σκοπὸς δὲν εἶναι πλέον ὁ τῶν προκατόχων αὐτῶν, νὰ καθιδύνωσι δηλαδὴ διὰ τοῦ μέλους τὰς ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως βεβαρημένας ἀκοὰς τῶν πιστῶν, ἀλλὰ νὰ ἐξαγγέλλωσιν εἰς αὐτοὺς διὰ βραχειῶν, ἐκφραστικῶν καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων (ἢ στίχων) ἐμφαντικώτερον τὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν τῶν ἀγομένων ἢ τελουμένων. Οὕτω παρατηροῦμεν, ὅτι πάντα τὰ ὡς **ἔμμνημα** φερόμενα Προκειμενο-αλληλουάρια εὐρίσκονται ἐν στενωπότη

1 Ἀντὶ τῶν συνήθων τούτων τροπαρίων φέρονται κατὰ τινὰς περιστάσεις ἕτερα προσφορώτερα πρὸς τὰς ἀγομένας εορτὰς ἢ τελετὰς ἢ τὰ ἐξυμνούμενα περιστατικὰ τροπάρια. Οὕτω ἐν τῇ Α'. ὥρᾳ τῆς Μ. Παρασκευῆς ἀντὶ τοῦ, Τὸ πρωὶ εἰσάκουσον, λέγεται τὸ Κύριε κατέκρινάν σε Ἰουδαῖοι ἐν δὲ τῇ Γ'. ἀντὶ τοῦ, Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα, τό, Μόνον ἐπάγη τὸ ξύλον, Χριστέ». Ἴδε Δημητριέβσκη I, 551 ἔξ.

σχέσει πρὸς τὰς ἀγομένας ἑορτὰς ἢ μνήμας τῶν ἁγίων, ὧν τὴν σπουδαιότητα θέλουσι νὰ ἐξάρῳσι διὰ συντόμων καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων ¹⁾. Ἀνάλογον σχέσιν ἐκφράζουσι τόσον καὶ τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὁκτῶ ἡγῶν Προκειμενο-αλληλουάρια, ὅσον καὶ τὰ τῆς ἡμέρας, ἡγῶν τὰ τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος λεγόμενα, καθ' ὅσον ἐκεῖνα μὲν σχετίζονται πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, ταῦτα δὲ πρὸς ὠρισμένας μνήμας ἁγίων ἢ θρησκευτικὰ γεγονότα, εἰς ἃ εἶναι αἱ ἐπὶ μέρους ἡμέραι τῆς ἐβδομάδος κατ' ἀρχαιότατον ἔθος ἀφιερωμένοι ²⁾. Οὕτω εἶναι καθιερωμένοι ἡ Δευτέρα εἰς τὴν μνήμην τῶν Ἀγγέλων, ἡ Τρίτη τοῦ Προδρομοῦ, ἡ Τετάρτη τῆς Θεοτόκου, ἡ Πέμπτη τῶν Ἀποστόλων, ἡ Παρασκευὴ τοῦ Σταυροῦ, τὸ Σάββατον τῶν κεκοιμημένων.

Ὅτι δὲ ὄντως ἐκ τῶν ἐμφαντικώτερον ἐπαναλαμβανομένων χαρακτηριστικῶν ἐκείνων στίχων τῶν ψαλμῶν ἢ ὕμνων ἐγεννήθησαν καὶ ἀπετελέσθησαν τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια, συνάγεται σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαιότεραις διατάξεσι τῶν ἀκολουθιῶν εὐθὺς ἀμέσως πρὸ τῶν σημερινῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων φέρονται πάντοτε αἱ λέξεις ἢ Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἢ ἀπλῶς: ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὸν τύπον τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου, ἔχοντα ὡς ἑξῆς: Τρισάγιον. Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ (ἢ ἀπλῶς ψ. τῷ Δ.), Προκειμενον, Ἀπόστολος. Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ (ἢ ἀπλῶς ψ. τῷ Δ.), Εὐαγγέλιον ³⁾. Ἀντίστοιχος πρὸς τὸν τύπον τοῦτον εἶναι καὶ ὁ ἕτερος:

1 Οὕτω καθ' ἀπάσας τὰς Θεομητορικὰς ἑορτὰς (8 Σεπτεμβρίου, 21 Νοεμβρίου, 2 Φεβρουαρίου) ψάλλεται ὡς Προκειμενον ἡ ψῆδὴ τῆς Θεοτόκου: «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου . . . » Κατὰ δὲ τὰς μνήμας τῶν μὲν μαρτύρων (ἁγίων Γεωργίου, Δημητρίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κ.λ.π.) τό, «Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν Κυρίῳ . . . », τῶν δὲ Ἀποστόλων (Ἀνδρέου, Ἰωάννου, Πέτρου καὶ Παύλου κ.λ.π.) τό, «Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος . . . », τῶν δὲ θανατολογῶν ἁγίων τό, «Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.», τῶν δὲ λογίων ἱεραρχῶν (Χρυσοστόμου, Βασιλείου κτλ.) τό, «Στόμα μου λαλήσει σοφίαν . . . », τῶν δὲ ὁσίων τό, «Καυχῆσονται ὄσιοι . . . ». Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον, ὅταν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συμπέσῃ ὁ ἑορτασμός δύο διαφόρων γεγονότων ἢ μνημῶν ἁγίων, ὁρίζεται ἐν τῷ τυπικῷ ἢ ψαλμοδία διπλῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων, ἐνὸς δι' ἐκάστην τῶν ἑορτῶν. Ἰδε Δημητριέβσκη III, 41. 92 κ.λ.π.

2 Περὶ τούτων ἴδε Ὁρολόγιον τὸ Μέγα σελ. 169. Ἀπόστολος σελ. 5. Δημητριέβσκη I, 610. 611.

3 Ἰδε περὶ τούτων ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 68. 105, ἐν τῷ ἐν χρήσει παρὰ τῆ ἡμετέρας ἐκκλησίᾳ Εὐχολογίῳ σ. 53, ἐν τῇ Tetralogia τοῦ Neale σ. 34, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν εὐχολογιῶν Δημητριέβσκη I, 140 ἑξ., ἐν τῷ 12 τόμῳ (Pars altera) σ. 1020 τῆς ὑπὸ τοῦ Montfaucou ἐκδόσεως τῶν εὐρισκομένων πάντων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κτλ. Ὁ τύπος, ψαλμὸς τῷ Δ'. Προκειμενον, ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιἀκολουθίαις, ὅπως ἐν τῇ τῶν Προηγιασμένων (ἴδε Εὐχολόγιον Goar σ.202), ἐν τῇ τῶν Ὁρῶν (Ἰδε Δημητριέβσκη I, 352. 377. III, 57), ἐν τῇ τοῦ Ὁρθρου κ.τ.λ. (Δημητριέβσκη I, 114. 881).

ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, Προκείμενον· ᾠδὴ τῶν πατέρων, Προκείμενον· ἢ ἀντι-
στρόφως: Προκείμενον, ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου—Προκείμενον, ὕμνος τῶν τριῶν
παίδων—ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου κλπ., ὅστις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς μὴ
ψαλμικοῖς Προκειμενο-αλληλουαρίοις¹⁾.

Ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἀπαντῶσι σήμερον αἱ φράσεις: ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, ψαλ-
μὸς τῷ Δ., Προκείμενον (πρὸ τοῦ Ἀποστόλου) καὶ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, ψ. τ. Δ. (μετὰ
τὸν ἀπόστολον) οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία, ὅτι τὰ σημερινὰ Προκειμενο-
αλληλουαρία, οἱ χαρακτηριστικοὶ τοῦτέστι οὗτοι στίχοι, εἶναι λείψανα τῶν πρὸ
αὐτῶν καὶ ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἄλλοτε ψαλμῶν ἢ ὕμνων²⁾. Ἐκ τοῦ
γεγονότος πάλιν, ὅτι τόσον πρὸς τῷ Προκειμένῳ ὅσον καὶ παρὰ τῷ ᾠδῆ
τῆς Θεοτόκου προστίθεται ἡ φράσις «ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ», μαρτυρεῖται ὀφθαλμοφα-
νῶς, ὅτι ὑφίσταται στενὴ σχέσηις καὶ συγγένεια μεταξὺ τῶν Προκειμενο-αλλη-
λουαρίων καὶ τῆς προτασομένης πρὸ ἑκατέρου αὐτῶν φράσεως «ψαλμὸς τῷ
Δαυὶδ». Τὴν συγγένειαν καὶ σχέσιν ταύτην (μεταξὺ τῶν Προκειμενο-αλλη-
λουαρίων καὶ τῶν προτασομένων αὐτῶν ψαλμῶν) παρενόησεν οἰκτρῶς ὁ
πολὺς Goar, ὅστις ἐν σελίδι 128 τοῦ ἑαυτοῦ Εὐχολογίου ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ
πρὸ τοῦ Προκειμένου φερόμεναι λέξεις «ψαλμὸς τῷ Δ.» δὲν ἀναφέρονται
δηθεν εἰς τὸ Προκείμενον ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς αὐτό, ἀλλὰ εἰς τὸ ᾠδὴ τῆς
Θεοτόκου ὡς ἐπεξηγήσις αὐτοῦ: ὡσεὶ δηλαδὴ νὰ ἐλέγετο διὰ τούτων, ὅτι τὸ ᾠδὴ τῆς
Θεοτόκου εἶναι ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ. Ἦδη ὁ Neale (Tetralogia Liturgica σελ. 235)
ὀρθῶς ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ εἶναι ἀτοπος καὶ ὅτι ὀρθότε-
ρον θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχαιότερον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπῆρχε καὶ
ἐψάλλετο Δαυιδικός τις ψαλμὸς, οὗτινος μετὰ ταῦτα περιπεσόντος εἰς ἀχρη-
σίαν παρέμεινεν ἐνταῦθα μόνον ὁ τίτλος αὐτοῦ. Τὴν ὀρθότητα τῆς σκέψεως

1 Ἴδε π. δ. παρὰ Δημητριάδου I, 138. 141. 265. 322.345. 360.

2 Ἀξίον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι ἡ ἐν ταῖς ἀρχαιότεραις διατάξεσιν ἀπαν-
τῶσα πρὸ τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων φράσις «ψαλμὸς τῷ Δ.» ἤρχισε σὺν τῷ
χρόνῳ, λόγῳ τοῦ ὅτι περιῆλθον οἱ ψαλμοὶ οὗτοι εἰς ἀχρησίαν πλέον (ἀντικατασταθέν-
τες ὑπὸ τῶν χαρακτηριστικωτέρων αὐτῶν στίχων, τῶν σημερινῶν δηλ. Προκειμενο-αλλη-
λουαρίων) νὰ παραλείπεται. Ὡς ἐκ τούτου ἐπεκράτησεν ἐν πολλαῖς διατάξεσι τῶν
ἀκολουθιῶν νὰ σημειῶται ἀπλῶς Προκείμενον μὲν πρὸ τοῦ Ἀποστόλου, ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου δὲ
μετ' αὐτόν, ἄνευ τοῦ ψαλμὸς τῷ Δ'. Οὕτω ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλη-
σίας σελ. 59 ἀναγράφεται, ὅτι μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ὁ ἀναγνώστης λέγει τὰ
Προκείμενα τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἀναγινώσκειται ὁ Ἀπόστολος, μεθ' ὃν ὁ χορὸς ψάλλει
τὸ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου ἐκ γ'.—Ἐν τῷ Ἱεροτελεστικῷ τεύχει πάλιν τοῦ Ἰω. Βογιατζῆ σ. 113
πρὸ μὲν τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστόλου οὐδεὶς λόγος γίνεται οὔτε περὶ ψ. τ. Δ, οὔτε
ἐτι περὶ Προκειμένων, μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ σημειοῦται ἀπλῶς, ὅτι ὁ ψάλλτης
ψάλλει τὸ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου.—Δίαν χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον εἶναι τὰ ἀνα-
γραφόμενα ἐν τῷ ἐν χρήσει Τυπικῷ (π.δ.χ. ἐν σ. 37) ὅτι «ἐν ἀπάσαις ταῖς λειτουργί-
αις μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ψάλλεται τὸ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου . . . τὸ δὲ Μ.
Σάββατον ἀντὶ τοῦ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου . . . τὸ Μ. Προκείμενον τῆς Ἀναστάσεως: Ἀνάστα ὁ
Θεός . . . τὸ δὲ παραλείπειν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα καὶ ταῖς λοιπαῖς τῆς Διακαινησίμου
ἐβδομάδος ἡμέραις μετὰ τὸν Ἀπόστολον . . . τὸ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, οὐδαμοῦ τῶν ἀρχαίων
τυπικῶν εὐρηται . . .»

ταύτης τοῦ Neale προαπεδείξαμεν διὰ πολλῶν ἀνωτέρω. Ὅτι δὲ μεταξὺ τῆς προτασσομένης τοῦ Προκειμένου φράσεως «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» ἢ «*Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Προκειμένου ὑφίσταται στενωτάτη σχέσις, συγγένεια καὶ ὁμοιογένεια, δυναμένη νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σχέσις γένους πρὸς εἶδος ἢ ὅλου πρὸς μέρος, ἀρκούντως ἐπίσης ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ ἀνωτέρω. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἢ τοῦ Προκειμένου προτασσομένη φράσις «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ Ἀλληλούϊα, ὡς ἐπεξήγησις αὐτοῦ, ἀλλὰ εἰς τὸ Προκειμένον, χρησιμεύουσα ὅπως χαρακτηρίσῃ ἢ ἐπεξηγήσῃ τὸ εἶδος τοῦ Προκειμένου, ὅτι δηλ. αὐτὸ εἶναι ψαλμὸς Δαυϊδικὸς ἢ συνίσταται ἐκ Δαυϊδικῶν στίχων ἐν διακρίσει καὶ ἀντιθέσει πρὸς ἕτερα Προκειμένα ἐκ μὴ ψαλμικῶν στίχων, οἷα ἐπὶ π. δ. εἶναι τὰ, ἢ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, ἢ ᾠδὴ τῶν πατέρων, ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παίδων, ὁ ὕμνος τοῦ Συμεῶν κτλ. Περὶ τῆς ἀληθείας δὲ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης πειθόμεθα καὶ ἐκ τούτου, ὅτι αἱ λέξεις «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» φέρονται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον πρὸ τῶν ψαλμικῶν Προκειμένων, οὐδέποτε δὲ πρὸ μὴ ψαλμικῶν τοιούτων.

* *

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ ἀμφοτέρων τῶν ὕμνων τούτων εἶναι εὔκολον ἤδη νὰ καθορίσωμεν τὴν σημασίαν τῶν ὄρων αὐτῶν.

Εἶδομεν ὅτι οἱ μνησθέντες ὕμνοι, ἀρτιμελεῖς ὄντες καὶ πρόσφοροι καὶ προτασσομένοι τῶν ἀναγνωσμάτων ἢ παρεντιθέμενοι μεταξὺ αὐτῶν, εἶχον ὡς προορισμὸν νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τῆς ἑαυτῶν μελωδίας ἐναλλαγὴν τινα καὶ ποικιλίαν ἐν τῇ ἀναγνώσει. Κατὰ ταῦτα οἱ ὕμνοι οὗτοι ἠδύναντο ἄριστα νὰ ἀποκληθῶσι γενικῶς *προψάλματα* ¹⁾, προαδόμενα τῶν ἀναγνωσμάτων, ὅπως καὶ ὄντως ἀποκαλοῦνται ταῦτα ἐνιαχοῦ. Οὕτω ὁ μὲν πρὸ τοῦ Ἀποστόλου ὕμνος καλεῖται ἐν τῇ διατάξει τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀδελφοθέου ὅτε μὲν *προκείμενον*, ὅτε δὲ *πρόψαλμα* ἀπλῶς²⁾, ὁ δὲ μετὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῇ αὐτῇ μὲν λειτουργίᾳ καλεῖται ἐνίοτε *στιχολογία* ἀπλῶς, ἐν δὲ τῇ τοῦ Μάρκου *πρόλογος* τοῦ Ἀλληλούϊα³⁾. Συνίσταντο δὲ οἱ ὕμνοι οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ πρὸ καὶ μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς Κ.Δ. ἀναγνωσμάτων (οἱ πρὸ τῶν Ἀποστολοευαγγελίων δηλαδὴ) κατ' ἐπιγράτησιν, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς πανηγυρικὰς ἡμέρας τῆς εορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ καθ' ἀπάσας τὰς Κυριακὰς τοῦ ἐνι-

1 Μεταχειριζόμεθα τὴν λέξιν οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν προοιμίων τῆς ψαλμοφθίας ἢ τῶν τερπεισμάτων τῶν κιθαρωδῶν, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ὕμνοι ἢ ψαλμοί, προτασσομένοι τῶν ἀναγνωσμάτων, ψάλλονται πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν.

2 Ἴδε Μητροπολίτου Καισαρείας Ἀμβροσίου, Αἱ ἀρχαιόταται . . . λειτουργίαι I σ. 298-301.

3 Ἴδε αὐτόθι σ. 195 ἐξ. Renaudot, Liturg. Orient. I σ. 125 ἐξ. Tetral. Lit. τοῦ Neale σ. 35. Daniel, Codex Lit. IV, 143.

αυτοῦ, ἐκ ψαλμῶν ἀλληλουϊστικῶν, ἤτοι ἐκ ψαλμῶν φερόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ἐκφραστικὴν καὶ πανηγυρικὴν λέξιν ἀλληλοῦϊα¹).

Τοιαύτην τινὰ ἐπεξήγησιν ἐπιδέχονται τοὐλάχιστον τόσον αἱ πρὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Προκειμένων ἔτι αὐτῶν, ὅσον καὶ αἱ μετ' αὐτοὺς καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀπαντῶσαι ἐν τῇ διατάξει τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου φράσεις, Ἀλληλοῦϊα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Ἡ ἐξήγησις δὲ ἡμῶν αὕτη εὐρίσκει σταθερὸν στήριγμα καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ τῆς Συναγωγῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς γνωστόν, οἱ ψαλμοὶ 113—118 (κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν ἀπαρίθμησιν αὐτῶν) ἀπεκαλοῦντο «μέγα Ἀλληλοῦϊα» καὶ ἐψάλλοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Ἀλλὰ δυνατὸν ἐπίσης νὰ νοήσωμεν καὶ ἄλλους οἰουσδήποτε ψαλμοὺς, τῶν ὁποίων οἱ στίχοι ἐψάλλοντο συνοδευόμενοι ὑπὸ τῆς λέξεως ἀλληλοῦϊα, ἥτις θεωρουμένη ὡς ἀγγελικὸς ὕμνος ἔχαιρε μεγάλης σπουδαιότητος καὶ ἀγιότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθόλου καὶ ἰδιαίτερος ἐν τῇ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἀπετέλει αὐτοτελῆ ὕμνον καὶ χαρμόσυνον σύνθημα τῶν χριστιανῶν²).

Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους τούτους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἐν χρήσει ὁ λειτουργικὸς ὅρος Προκειμένον καὶ ἐφέρετο πρὸ τῶν ὕμνων τούτων, — περὶ τούτου δυστυχῶς οὐδὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, — ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τούτου, ὅτι ὁ ὅρος οὗτος οὐδὲν ἕτερον ἠδύνατο νὰ σημαίη ἢ τὸ πρὸ τοῦ ἐπακολουθοῦντος ἀναγνώσματος ὄρισμένον ἢ κείμενον πρὸς ψαλμωδιαν ἄσμα, ἢ δι' ἄλλων λέξεων: τὸ τοῦ ὑπὸ ἀνάγνωσιν κειμένου προηγούμενον ἄσμα. Εἰς ἀμφοτέρωσ τὰς περιπτώσεις δηλαδὴ θὰ ἔπενοεῖτο ἡ λέξις ἄσμα, ὁ δὲ ὅρος Προκειμένον θὰ ἦτο ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μουσικὸς λειτουργικὸς, παρὰ ἄλλου δὲ

1 Τὸν ὅρον ἀλληλουϊατικὸς ψαλμὸς μεταχειρίζεται ἤδη ὁ ἱ. Αὐγουστίνος: Allelujaticus. Περὶ τούτων καθόλου ἴδε Augusti, Denkwürdigkeiten VI, 192 καὶ V 209-215. Ἀλληλοῦϊα ἀπαντᾷ συχνά ὡς ἐπιγραφή ψαλμῶν ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ 104 καὶ ἐξῆς, οἶον τῶν 104. 105. 106. 110—118 κλ.

2 Περὶ τοῦ ἀλληλοῦϊα καθόλου καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Συναγωγῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἴδε Augusti, ἐνθ. ἀνωτ. V 209-215. Οὕσα αὕτη λέξις ἑβραϊκὴ (χαλληλούγια) σημαίνει: αἰνεῖτε τὸν Ἰαὼ ἢ τὸν Γιαχ ἢ τὸν Γιαβέ, ἢ τὸ ὄν κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Ὁ Ἡσυχίος ἀποδίδει ταύτην διὰ τοῦ, αἶνος τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Ἰουστίνος διὰ τοῦ, ὑμνήσατε μετὰ μέλους τὸ ὄν. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι αὐτὴν ὡς σημεῖον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ὑποθέσεως πολλῶν ψαλμῶν, ἐν οἷς φέρεται αὕτη ὡς ἐπιγραφή αὐτῶν, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς χρήσεως, ἐν ἣ εὐρηται αὕτη παρὰ Ταβίτ (13, 18) καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου (13,2. 20—21,9, 1). Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὁμῳ Ἐκκλησίᾳ πλεονάζει ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ἐν ταῖς νεκρωσίμοις τελεταῖς καὶ ταῖς πενθίμοις τῶν νηστειῶν ἡμέραις, ὅτε ἐν μὲν τοῖς Ἑσπερινοῖς ἀντὶ τῶν Προκειμένων, ἐν δὲ τοῖς Ὁρθοῖς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ Κύριος ψάλλεται τὸ ἀλληλοῦϊα (ἴδε καὶ ἀνωτ. σ. 18, 1, 19, 2). Ἐν τῇ λατινικῇ τοῦ ἀνωτῆρος Ἐκκλησίᾳ ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις τοῦ ἀλληλοῦϊα κατὰ τὰς νηστησίμοις ἡμέρας καὶ τὰς πενθίμοις τελετάς, περιορίζεται δὲ ἡ χρῆσις αὐτοῦ μόνον κατὰ τὰς χαρμωσίμους ἡμέρας, ἐξαιρέτως δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅτε καὶ πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται.

καὶ ὁμοειδῆς πρὸς τὸν τοῦ ἀντιφώνου ἢ ἀντιφώνων, εἰς ἃ ὑπονοοῦνται αἱ λέξεις **μέλος** εἰς τὸ α', **μέλη** δὲ εἰς τὸ β'.

Ἄλλ' ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ὅτι αἱ διατάξεις τῶν ἀρχαιοτέρων ἀκολουθιῶν ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ διαφόρους ἀλλοιώσεις καὶ τροποποιήσεις καὶ ὅτι λόγῳ τῆς νεωτέρας ταύτης διαρρυθμίσεως αὐτῶν δὲν ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι οὔτε ἡ ἀρχικὴ μορφή οὔτε ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τῶν ὑπὸ συζήτησιν ὕμνων. Ἡ μεταβολὴ λοιπὸν τῆς μορφῆς αὐτῶν ἦτο εὔκολον καὶ εὐνόητον νὰ συνεπιφέρῃ καὶ μεταβολὴν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Τοιοῦτόν τι ἀκριβῶς καὶ συνέβη ἐνταῦθα. Ἐνῶ δηλ. ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ, τῇ ἀρτιότερα καὶ πληρεστέρα, ἀπεσκόπουν νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐν τῇ ἀναγνώσει, ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν μορφῇ, τῇ βραχυτέρα καὶ ἐπιτομωτέρα, ἐπεδίωκον τοῦναντίον οὐχὶ πλέον τόσον νὰ καθιδύνωσι διὰ τοῦ μέλους τὰς ἀκοὰς τῶν πιστῶν, ὅσον νὰ δηλώσωσι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγομένης ἡμέρας ἢ ἑορτῆς, ἀφοῦ πλῆθος μέγα νέων ἤδη ὕμνων εἶχε συντεθῆ καὶ εἰσαχθῆ ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ἀφοῦ ἅπανα σχεδὸν ἤδη ἡ ἀκολουθία εἶχεν ἀποβῆ ἁσματικὴ, μηδ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων ἐξαιρουμένης, ἅτινα παρ' ὅλην τὴν πρὸ αὐτῶν φερομένην καὶ ἐκφωνουμένην ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ διακόνου καὶ μέχρι σήμερον ἔτι σύστασιν περὶ ἀναγνώσεως (πρὸβλ. τύπον: πρὸς Ῥωμαίους ἢ Ἑβρ. κλπ. Ἐπιστολῆς (δεῖνος) τὸ *ἀνάγνωσμα* ἢ: Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἢ Μάρκον κλπ. ἀγίου Εὐαγγελίου τὸ *ἀνάγνωσμα*) μᾶλλον ἄδονται παρὰ ἀναγινώσκονται παρὰ πολλῶν τὴν σήμερον. Ἐπεδίωκον λοιπὸν γενικῶς οἱ κολοβοὶ καὶ συντετριμμένοι οὔτοι ὕμνοι ἐξαιρέσει ὀλίγων περιπτώσεων, ἐν αἷς διεσώθησαν ἀπαραγνωρίστως ἔχνη τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν προορισμοῦ καὶ περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν νέαν τάξιν καὶ διάταξιν τῶν ἀκολουθιῶν νὰ ἐξαγγέλλωσιν ἐμφραντικώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον διὰ βραχυτάτων καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ θέμα τῶν ἀγομένων ἡμερῶν ἢ ἑορτῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἔκτοτε διακρινόμενοι ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν ὄρων ὁ μὲν τοῦ Προκειμένου, ὁ δὲ τοῦ Ἀλληλουῖα—ἐπικρατησάντων καὶ ἐπεκαθέντων ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς Θείας λειτουργίας καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐξ αὐτῆς προελθούσας καὶ κατ' αὐτὴν διαμορφωθείσας ἀκολουθίας (οἶον τοῦ Ὁρθρου, Ἑσπερινοῦ κλπ.) καὶ ὁσημέραι πληθυνόμενας διὰ τῆς προσθήκης ἀείποτε νέων ἑορτῶν ἐν τῷ ἑορτολογίῳ τῆς Ἐκκλησίας—λαμβάνει ἐκάτερος αὐτῶν τοὺς χαρακτηρισμοὺς μέγα, μικρόν, ἀναστάσιμον, ἄμνημον, τῆς ἑορτῆς, τῆς ἡμέρας ¹), τὸ δὲ Προκειμένον εἰσέτι καὶ τῆς ἑστέρας ²). Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὁ ὅρος **Προκειμένον** οὐδὲν ἄλλο

1 Ὑπὸ τὴν λέξιν ἑορτῆς ἐννοοῦνται τὰ ἔμνημα, ὑπὸ δὲ ἡμέρας τὰ τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος Προκειμένο - αλληλουάγια.

2 Πρὸβλ. διατάξεις τῆς ἀκολουθίας τῶν Ἑσπερινῶν, ἐν αἷς φέρεται: **Ἑσπέρας Προκειμένον**.

δύναται νὰ σημαίη ἢ τὸ πρὸ ἡμῶν κείμενον, τὸ προβαλλόμενον καὶ προτιθέμενον ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσιν: τὸ περὶ οὗ πρόκειται κατὰ τὴν ἀγομένην ἡμέραν ἢ ἑορτήν, ἢ ὑπόθεσις καὶ τὸ θέμα αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ σημασία ἐνυπάρχει καὶ ἐν τῷ ἐν μόνῃ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου διασφθέντι ὄρφ καὶ χαρακτηρισμῶ τῶν τοῦ Ἑλληλοῦτα στίχων ὡς *προλόγου* τοῦ ἁλληλοῦτα, ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι περιέχουσιν οἱ στίχοι οὗτοι διήγησιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς γεγονότων, προτασσομένων τῆς κατόπιν αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν ψαλλομένης ἐποδῆς ἢ ἐφυμνίου, ἁλληλοῦτα ¹). Ἐπὶ παρὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς νεωτέρας ταύτης σημασίας τοῦ Προκειμένου ὡς δηλωτικῆς τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς δὲν ἐξηφανίσθη παντελῶς καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ σημασία, ἐνιαχοῦ τοῦλάχιστον, ὡς ἄσματος προτασσομένου τῆς ἐπακολουθούσης αὐτὸ ἀναγνώσεως. Ἰχνη τῆς σημασίας ταύτης διασφύζονται ἀπαραγνώριστως ἐν ἀπάσαις ἐκείναις ταῖς περιστάσεσιν, ἐν αἷς τὸ Προκείμενον φέρεται πρὸ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως ἐπὶ π.δ. κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς ἐνίων μεγάλων ἑορτῶν, κατὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν, κατὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν Τριτοεκτῶν καὶ τῶν Ἑσπερινῶν ἀπασῶν τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἰδιαίτερος δὲ τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ ἐκ ταύτης πάλιν ἰδιαίτερος τῆς Μ. Πέμπτης, Μ. Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα ἕνια π. δ. ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητριάδου. Οὕτω, ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14η Σεπτεμβρίου) φέρονται τρία ἀναγνώσματα, πρὸ ἐκάστου τῶν ὁποίων προηγείται Προκείμενον κατὰ τὸν ἐξῆς τύπον: *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τῆς Ἑξόδου *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τῶν Παροιμιῶν *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τοῦ Ἠσαίου (ἴδε Δημητρ. I σ. 4 ἐξ.).—Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν Ὁρῶν (Α', Γ', Σ' καὶ Θ') τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων πρὸ ἐκάστου ἀναγνώσματος φέρεται Προκείμενον (Δημητριάδου I σ. 377, πρβλ. καὶ III σ. 62).—Ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς Μ. Πέμπτης καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς μετὰ τῶν πέντε ἀναγνωσμάτων (3 ἐκ τῆς Π. καὶ 2 ἐκ τῆς Κ. Δ.) παρεμβάλλονται τρία Προκείμενα (Δημητριάδου I, 130). Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου τὰ ἀναγνώσματα διακρίνονται εἰς τέσσαρας τριάδας, τῆς α' καὶ β' τῶν ὁποίων προτάσσονται Προκείμενα, τῆς γ' δὲ ἡ ὥδὴ τῆς Ἑξόδου, τῆς δὲ

1 *Πρόλογοι* λέγονται συνήθως ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις αἱ ἀρχαὶ τῶν τροπαρίων. αἱ προτασσομέναι εἰς ἕτερα τροπάρια, τὰ ὅποια ἔδει νὰ ψάλλωνται κατὰ τὸ μέλος ἐκείνων. Ἄλλ' ἀπαντᾷ ὡσαύτως ἡ λέξις ἐνιαχοῦ ἐν τῇ σημασίᾳ τῶν *προλεγομένων* εἰς τι, ἐν εἶδει εἰσαγωγῆς εἰς τοῦτο. Οὕτω ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν ἁγίων Θεοφανείων μετὰ τὰ Εἰρηνικά καὶ πρὸ τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος φέρεται ἡ εὐχὴ τοῦ Μ. Βασιλείου, Δοξάζομέν σε, Δέσποτα κλ., ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας φέρεται ὁ τίτλος, Πρόλογος τοῦ ἁγίου Βασιλείου (ἴδε Δημητριάδου II 70). Πρβ. ὡσαύτως αὐτόθι II 80 ἕτερον εὐχὴν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: Πρόλογος εἰς τὸ ὕδωρ τῶν ἁγίων Θεοφανείων, καὶ II 621 «Πρόλογον ὑποψηφίου» Ἐπισκόπου, δι' οὗ σημαίνεται ἡ πρὸ τῆς χειροτονίας αὐτοῦ λαμβάνουσα χώραν ὁμολογία τῆς πίστεως.

δ'. ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν. Καθ' ἀπάσας, τέλος τὸς ἡμέρας τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀναφέραμεν, ἐν μὲν τῇ Τριτοῦκτῃ ἀναγινώσκειται ὁ Ἑσαΐας, τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποῦ προηγεῖται καὶ ἔπεται Προκειμένον, ἐν δὲ τῷ Ἑσπερινῷ ἀναγινώσκειται ἡ Γένεσις καὶ αἱ Παραοιμῖαι, πρὸ ἐκάστης ἀναγνώσεως τῶν ὁποῦ προηγεῖται Προκειμένον. Ἄξιον σημειώσεως ὡς πρὸς τὰ Προκειμένα ταῦτα εἶναι τοῦτο : ὅτι ταῦτα ὄντα ψαλμικὰ βαίνουσι δι' ἀπασῶν τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς μέχρι περιόπου τῆς Μ. Τετάρτης κατ' αὐξοῦντα ἀριθμὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρὰν τῶν ψαλμῶν, ἐξ ὧν προέρχονται, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ σαφέστατα ὅτι τὸ Ψαλτήριον ἄλλοτε ἔδει νὰ στιχολογῆται ὀλόκληρον διὰ τῶν ἡμερῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ φερομένην ἀριθμητικὴν σειρὰν τῶν ψαλμῶν, ὅπως κατ' ἀναλογίαν ἔδει διὰ τῶν αὐτῶν ἡμερῶν νὰ γίνηται καὶ ἡ ἀνάγνωσις ἐτέρων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως τοῦ Ἑσαΐου, τοῦ Ἰὼβ καὶ τῆς Γενέσεως. Ἡ αὐστηρῶς καὶ ἀπαραβάτως προοιούσα αὕτη συμφώνως τῇ ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ ἀριθμητικῇ σειρᾷ τῶν ψαλμῶν τάξις τῶν Προκειμένων μαρτυρεῖ, φρονοῦμεν, περιτράνως, ὅτι διὰ τούτων δὲν ἐπιδιώκεται νὰ ἐξαρθῆ τόσον τὸ θέμα τῆς ἐορτῆς ἢ τῆς ἡμέρας, διότι τὸ τοιοῦτον θὰ προὔπεθετε παράδοξόν τινα προκαθορισμένην ἀρμονίαν, καθ' ἣν ἕκαστος ψαλμὸς τῆς προοιούσης ἀριθμητικῆς τοῦ Ψαλτηρίου σειρᾶς θὰ ἔχαρακτήριζε τὴν ὑπόθεσιν ἐκάστης ἡμέρας τῆς προοιούσης σειρᾶς τῶν ἡμερῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς Α'. ἑβδομάδος μέχρι τῆς Μ. Τετάρτης. Θὰ ἦτο δὲ ὡσαύτως πορὰδοξον νὰ διανοηθῶμεν, ὅτι τὰ Προκειμένα προαναγγέλλουσι συνολτικῶς τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ θέμα τῶν ἐπακολουθουσῶν αὐτὰ περικολπῶν, διότι ἀκολουθοῦντα αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένην σειρὰν, ὅπως καὶ αὗται, ἀποκλείεται νὰ συμμορφῶνται καὶ νὰ ῥυθμίζονται καὶ ν' ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν περικολπῶν. Ἄλλ' ἐὰν τυχὸν συνέβαινε νὰ ὑφίστατο ἐσωτερικὴ σχέσις, ἀνταπόκρισις καὶ συμφωνία μεταξὺ τοῦ περιεχομένου τῶν Προκειμένων καὶ τῶν περικολπῶν, ἔδει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ τοιαύτῃ σχέσις νὰ ἐξηγηθῆ φυσικώτερον ἐκ τούτου, ὅτι τόσον ταῦτα ὅσον καὶ ἐκεῖνα προσαρμόζονται κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὸ διηκον δι' ὅλων τῶν ἡμερῶν καὶ ἀκολουθιῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς γενικὸν αὐτῆς πνεῦμα, ὡς περιόδου προπαρασκευῆς διὰ τὰ φρικτὰ πάθη καὶ τὴν χαρμόσυνον ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος, παρὰ ἐξ ἐκεῖνου, ὅτι ἢ τὰ Προκειμένα συμμορφοῦνται πρὸς τὰς περικολπὰς ἢ αὗται πρὸς ἐκεῖνα.

Τούτου ἀληθεύοντος, ἔπεται ὅτι οἱ ψαλμοὶ τοῦ Ψαλτηρίου παρενεβάλλοντο μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων συνφδὰ ταῖς προαναφερθείσαις διατάξεις τῶν Ἀποστολ. διαταγῶν καὶ τοῦ ΙΖ'. κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖα συνόδου, ὅπως ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐκ τοῦ φόρτου τῆς ἀναγνώσεως.

Ἄλλ' ἐνῷ αἱ περικολπαὶ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης ἐξακολουθοῦσιν ἄχρι σήμερον ν' ἀναγινώσκονται ὀλόκληροι, ἐκ τῶν ὀλοκληρῶν

τοῦναντίον ἄλλοτε ψαλμῶν διασφύζονται σήμερον στίχοι τινὲς μόνον αὐτῶν, τὰ προτασσόμενα ἢ ἐπιτασσόμενα τῶν περικοπῶν σημερινὰ Προκειμένα, διατηρηθείσης ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν ἡμετέρων ἀκολουθιῶν μόνον τῆς ἀρχικῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν σειρᾶς ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ.

Δι' ἅπαντας λοιπὸν τοὺς λόγους τούτους ἀκόλουθον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κύριος προορισμὸς καὶ σκοπὸς τῶν Προκειμένων τούτων εἶναι νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐν τῇ ἀναγνώσει, διαφυλαχθέντος οὕτω ἐν αὐτοῖς τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ τῶν ἐν τῇ θέσει των ἄλλοτε ἱσταμένων ἀρχαιοτέρων καὶ πλήρων ὕμνων.

Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν ἀμνημῶν λεγομένων Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, ἅτινα ὁκτὼ ὄντα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἤχων, πρὸς οὓς ρυθμίζονται καὶ οὓς ἀκολουθοῦσι, εἰς οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν διατελοῦσιν οὔτε πρὸς τὰς διὰ μίαν ἐκάστην τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος καθιερωμένας ἀνέκαθεν μνήμας ἁγίων ἢ θρησκευτικῶν γεγονότων — διότι τότε θὰ συνέπιπτον πρὸς τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας καθιερωθέντα ἐβδομαδιαῖα Προκειμενο - ἀλληλουάρια, — ἀλλ' οὔτε ἔτι πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα τῶν Ἀποστολοευαγγελίων, ἅτινα λαμβανόμενα ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγινώσκονται κατὰ ὠρισμένην τινὰ σειρὰν τῶν βιβλίων ταύτης. Οὕτω αἱ περικοπαὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν :

1) Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς, δι' ἐβδομάδων 8.

2) Τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς α' ἐβδομάδος τῆς μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν περιόδου μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου), δι' ἑβδομ. 17.

3) Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς μετὰ τὴν ὑψώσιν τοῦ Σταυροῦ Κυριακῆς μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου, δι' ἑβδομ. 19, ἔξαιρέσει τῆς Κυριακῆς τῆς Χαναanaίας.

4) Τὸ κατὰ Μάρκον τέλος Εὐαγγέλιον κατὰ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἥτοι δι' ἑβδομ. 6.

Παρομοία σειρὰ ἐπικρατεῖ καὶ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσι τῶν Ἀποστόλων, αἵτινες λαμβάνονται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τῶν Πράξεων δηλαδὴ καὶ τῶν ἐπιστολῶν (τῶν 14 τοῦ Παύλου καὶ τῶν 7 Καθολικῶν). Ἡ ἀνάγνωσις τούτων διήκει ὡς ἑξῆς :

1) Τῶν Πράξεων διὰ ἐβδομάδων 8, ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς (ἥτοι Α' Κυριακῆ τοῦ Πάσχα, Β' τοῦ Θωμᾶ, Γ' τῶν Μυροφόρων, Δ' τοῦ Παραλύτου, Ε' τῆς Σαμαρείτιδος, Σ' τοῦ Τυφλοῦ, Ζ' τῶν Πατέρων καὶ Η' τῆς Πεντηκοστῆς).

2) Τῶν Ἐπιστολῶν ἡ ἀνάγνωσις διήκει, (ἔξαιρέσει μικρῶν τινῶν παραλλαγῶν ἐν τῷ μεταξύ παρατηρουμένων, ἰδίως κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν Σαββάτων καὶ Κυριακῶν) διὰ ἐβδομάδων 42, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς

Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς (Δευτέρας δηλαδή τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἢ τῆς τῶν Ἁγίων Πάντων ἑβδομάδος) μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, διαιρεῖται δὲ εἰς περιόδους πέντε, ὡς ἀκολούθως :

Περίοδος Α΄ Περιλαμβάνει ἑβδομάδας 9 (ἴτοι Α΄—Θ΄, τῆς Πεντηκοστῆς ὑπολογιζομένης ὡς Α΄), ἐν αἷς ἀναγινώσκειται ἢ πρὸς Ρωμαίους καὶ ἢ πρὸς Κορινθίους Α΄.—*Περίοδος Β΄* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς Ι΄ ἕως ΙΖ΄ Κυριακῆς ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀναγινώσκειται δὲ κατὰ ταύτην ἢ Β΄ πρὸς Κορινθίους, ἢ πρὸς Γαλάτας καὶ ἢ πρὸς Ἐφεσίους.—*Περίοδος Γ΄* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ΙΗ΄—ΚΕ΄ Κυριακῆς ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀναγινώσκειται δὲ κατὰ ταύτην ἢ πρὸς Φιλιππησίους, ἢ πρὸς Κολοσσαίς, ἢ Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς.—Ἡ Δ΄ περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ΚΣ΄ — ΛΓ΄. ἑβδομάδος, ἀναγινώσκονται δὲ κατὰ ταύτην ἢ Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Τιμόθεον, ἢ πρὸς Τίτον, ἢ πρὸς Ἑβραίους ἢ τοῦ Ἰακώβου, ἢ Α΄ καὶ Β΄ τοῦ Πέτρου.—Ἡ Ε΄ τέλος περιόδου περιλαμβάνουσα 9 ἑβδομάδας (τὴν ΛΔ΄ καὶ τὴν ἑβδομάδα τῶν Ἀπόκρεω (ΛΕ΄), τὴν τῆς Τυροφάγου (ΛΣ΄) καὶ τὰς 6 τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς) ἐκτείνεται μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κατὰ μὲν τὰς 3 πρώτας ἑβδομάδας (μέχρι τῆς Τυροφάγου) ἀναγινώσκονται ἢ Β΄ Πέτρου (συνέχεια ἐκ τῆς προηγουμένης περιόδου), ἢ Α΄ καὶ Β΄ Ἰωάννου καὶ ἢ τοῦ Ἰούδα, κατὰ δὲ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς τῶν 6 ἑβδομάδων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς (ἐξαιρέσει τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων) ἀναγινώσκειται ἐκ νέου ἢ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή.

Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν ἐνιαύσιον ταύτην περιόδου, ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, χρησιμοποιοιουμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, παρατηροῦμεν 1) ἐξαιρέσει τῆς ἑβδομάδος τῆς Διακαινησίμου, κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ὁποίας φέρονται ἰδιαίτερα Προκειμενο-αλληλουάρια¹⁾, κατὰ τὰς λοιπὰς ἑβδομάδας τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀρίζονται τοιαῦτα μόνον διὰ τὰ ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τὰ ἀναγνώ-

1. Τὰ Προκειμενο-ἀλληλουάρια ταῦτα τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος ἔχουσι σχέσιν οὐχὶ πρὸς τὰ ἀκολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα, ὧν θὰ ἐχρησίμευον οἶονεὶ ὡς εἰσαγωγικοὶ στίχοι καὶ θὰ ἀπέδιδον τὸ θέμα ἢ τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς μετὰ μίας ἐκάστης τῶν ἡμερῶν τούτων συνδεδεμένας ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις ἢ μνήμας ἁγίων.

Οὕτω εἶναι καθιερωμένοι ἢ μὲν Κυριακῆ εἰς μνήμην τῆς Ἀναστάσεως, ἢ δὲ Δευτέρα τῶν Ἀποστόλων, ἢ Τρίτη καὶ Τετάρτη τῆς Θεοτόκου, ἢ πέμπτη τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου, ἢ Παρασκευὴ τοῦ Πέτρου, καὶ τὸ Σάββατον Ἰωάννου τον Προδρόμου (*1δ. Δημητριέβσκη αὐτόθι I. σ. 137 ἐξ., 174 ἐξ., 178). Ὡς ἐκ τούτου ὀρίζονται Προκειμένα διὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα : Αὕτη ἢ ἡμέρα, ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος . . . (ψ. 117 στίχ. 24.1)· διὰ τὴν Δευτέραν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων: Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν... (ψ. 18 στίχ. 5. 1)· διὰ τὴν Τρίτην τῆς Θεοτόκου: Μεν γάλυνοι ἢ ψυχὴ μου τὸν Κύριον . . . (Λουκ. 1, 46)· διὰ τὴν Τετάρτην τῆς Θεοτόκου Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου . . . (ψ. 44 στ. 18. 11)· διὰ τὴν Πέμπτην τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου: Ψάλατε τῷ Θεῷ . . . (ψ. 46 στ. 7. 1) κλπ.

σματοταῶν λοιπῶν τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν, ἐξαιρέσει μόνον τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἐν αἷς συμπίπτει ἑορτή τις ἢ μνήμη ἐπισήμου τινὸς ἁγίου, 2) ἀπὸ τῆς Β' Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ μέχρι τῆς Η' Κυριακῆς, τῆς Πεντηκοστῆς, — ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων ἄκρων, καθὼς καὶ τῆς Ζ' τῶν Πατέρων ὀρίζονται ὡς Προκειμενο - ἀλληλουάγια τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὀκτὼ ἡγῶν, ἡγουν τὰ ἄμνημα λεγόμενα ¹⁾, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπαναλαμβάνονται εἶτα καθ' ἑκάστην τῶν πέντε περιόδων τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιστολῶν μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαίτων μετ' ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν (τὴν πέμπτην)

¹⁾ Α'. Προκειμένα ἄμνημα τῶν ὀκτὼ ἡγῶν (τῆς λειτουργίας).

*Ἦχος α'. (ψ. 32) Γένοιτο Κύριε τὸ ἔλεος . . . (στίχ. 22). — Στίχ. Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι . . . (στίχ. 1ος).

*Ἦχος β'. (ψ. 27) Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου (στ. 9ος) — Στίχ. Πρὸς σέ Κύριε κεκράξομαι (στίχ. 1ος).

*Ἦχος γ'. (ψ. 46) Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν (στ. 7ος) — Στίχ. Πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε (στίχ. 1ος).

*Ἦχος δ'. (ψ. 103) Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου (στ. 2ος) — Στίχ. Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου (στίχ. 1ος).

*Ἦχ. πλ. α' (ψ. 11) Σύ, Κύριε, φυλάξαις ἡμᾶς (στίχ. 8ος) — Στίχ. Σῶσον Κύριε. (στίχ. 1ος).

*Ἦχ. πλ. β'. (ψ. 27) Σῶσον, Κύριε, τὸ λαόν σου (στίχ. 9ος) — Στίχ. Πρὸς σέ, Κύριε κεκράξομαι (στίχ. 1ος).

*Ἦχος Βαρυς (ψ. 28) Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ (στίχ. 11ος) — Στίχ. Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ (στίχ. 1ος).

*Ἦχος πλ. δ. (ψ. 75) Εὐξασθε καὶ ἀπόδοτε (στίχ. 12ος) — Στίχ. Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ (στίχ. 1ος).

Β' Ἀλληλουάγια ἄμνημα τῶν ὀκτὼ ἡγῶν (τῆς λειτουργίας)

*Ἦχος α'. (ψ. 17) Ὁ θεὸς διδούς ἐκδικήσεις (στίχ. 48ος) — Στίχ. Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας (στίχ. 51ος).

*Ἦχος β'. (ψ. 19) Ἐπακούσαι σοι Κύριος (στίχ. 1ος) — Στίχ. Σῶσον τὸν βασιλέα (στίχ. 10ος).

— (ψ. 30) Ἐπὶ σοί . . . ἤλπισα . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερ (στίχ. 3ος).

*Ἦχος γ'. (δὲν ἔχει) . . .

*Ἦχος δ'. (ψ. 44) Ἐντεινε καὶ κατευοδοῦ . . . (στίχ. 5ος) — Στίχ. Ἠγάπησας δικαιοσύνην (στίχ. 8ος).

*Ἦχος πλ. α'. (ψ. 88) Τὰ ἔλέη σου Κύριε . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Εἶπας εἰς τὸν αἰῶνα (στίχ. 3ος).

*Ἦχ. πλ. β'. (ψ. 90) Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ (στίχ. 10ος) — Στίχ. Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ . . . (στίχ. 2ος).

*Ἦχος Βαρυς (δὲν ἔχει) . . .

*Ἦχος πλ. δ'. (ψ. 91) Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωῒ (στίχ. 2ος).

— (ψ. 118) Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ . . . (στίχ. 132) — Στίχ. Τὰ διαβήματά μου . . . (στίχ. 133ος).

*Ἀνάλογα πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὀκτὼ ἡγῶν τῶν ἐωθινῶν Εὐαγγελίων Προκειμένα.

περίοδον. Τὰ γεγονότα ταῦτα, ἀφ' ἑνὸς μὲν δηλαδὴ τῆς παραλήψεως τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῶν ἐβδομάδων ὀλοκλήρου τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπαναλήψεως καθ' ἑκάστην περίοδον ἢ ὀγδοάδα ἐβδομάδων τῶν αὐτῶν πάντοτε Προκειμενο-αλληλουαρίων, ἐνῶ κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἐναλλάσσονται ἐκάστοτε αἱ περικοπαὶ τοῦ Ἀποστολο-ευαγγελίου διὰ τῆς ἐπαλλήλου καὶ ἐκ διαδοχῆς ἀναγνώσεως ὅλων τῶν συγγραφῶν τῆς Κ. Διαθήκης — τὰ γεγονότα, λέγω, ταῦτα μαρτυροῦσι περιτρώως, ὅτι τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια ταῦτα εἰς οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν εὐρίσκονται πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα, οὐδὲ χρησιμεύουσι ταῦτα ὡς ἐπιτομὴ τοῦ θέματος ἢ τῆς ὑποθέσεως τῶν ἀναγνωσμάτων, προτασσόμενα οἷον ὡς εἰσαγωγικοὶ αὐτῶν στίχοι ἢ πρόδρομοι¹⁾. Ἐὰν ὄντως εἶχον τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ἐνήργουν τὴν ἀποστολὴν ταύτην, τότε ἔδει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μὴ παραλείπωνται πρὸ οὐδενὸς ἀναγνώσματος, ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνωνται τὰ αὐτὰ καθ' ἑκάστην ὀγδοάδα ἐβδομάδων ἢ περίοδον, ὡς σήμερον συμβαίνει, συμμορφούμενα οὕτω πρὸς τὸν ἦχον καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν περικοπῶν. Ἄλλ' ἢ συμμορφώσεις αὕτη πρὸς τὸν ἦχον ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν ἀρχικὸν προσορισμὸν τῶν ἐν τῇ θέσει των εὐρισκομένων ἄλλοτε ἀρτίων καὶ ὀλοκλήρων ὕμνων.

Συγκεφαλαιοῦντες νῦν τὰ εἰρημένα λέγομεν, ὅτι δύο σημασίας ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ ὄρω Προκειμένῳ: 1ον) τὴν τοῦ προτασσομένη τῶν ἀναγνωσμάτων ἄσματος, ὁπότε εἰς τὸ Προκείμενον ἐννοεῖται ἡ λέξις ἄσμα. Ἡ σημασία αὕτη οὕσα ἢ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἄλλοτε προγόνων δὲν ἐξηφανίσθη παντελῶς ἐν τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας, διασωθεῖσα παρὰ τοῖς Προκειμένοις ἐκείνοις, ἅτινα ἢ φέρονται ὡς ἄμνηνα ἢ φέρονται προτεταγμένα πρὸ τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων, 2ον) τὴν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται, καθ' ὃν χρόνον ψάλλονται, ἢ τὴν τῆς ὑποθέσεως τῆς ἀγομένης ἐορτῆς. Ἡ σημασία αὕτη ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς ἐμμνήμοις λεγομένοις Προκειμένοις. «Τοῦτο δ' ἔστιν (τὸ Προκείμενον)», λέγει καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσα-

1. Ἐκ παρανοήσεως τοῦ γεγονότος τούτου, ἐνισχυθείσης καὶ ὑπὸ τῶν ἐνιαχοῦ φερομένων φράσεων: Προκείμενον τοῦ Ἀποστόλου ἢ Προκείμενον τῆς προφητείας, προῆλθεν ἢ πολλαχοῦ ἐπαναλαμβανομένη γνώμη, ὅτι τὰ Προκειμενο - αλληλουάρια χρησιμεύουσιν ὡς εἰσαγωγικοὶ στίχοι τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπακολουθούντων αὐτὰ ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ οὐσιῶδες ἐκφράζουσιν αὐτῶν περιεχόμενον. Οὕτω ἐπὶ π.δ. ὁ Goar (Εὐχολόγιον 128, 90), Ὁρθῶς τὸναντίον ὁ Du Cange ἐν τῷ Gloss. Gr. h. v. ἐν τῇ λέξει Προκείμενον. Ὅτι δὲ τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια δὲν ῥυθμίζονται κατὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπακολουθούντων αὐτὰ ἀναγνωσμάτων, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν περιπτώσεων ἐπὶ ἐκείνων, τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς Τυπικοῖς, καθ' ἃς, ὅταν συμπίπτωσι δύο διάφοροι ἐορταὶ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὀρίζονται Ἀποστολοευαγγέλια μὲν τῆς ἐτέρας τῶν ἐορτῶν, Προκειμενο-αλληλουάρια δὲ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ἐτέρας ἐορτῆς, ἢ καὶ τὰνάπαλιν. Ἴδε ἐπὶ π. Δημητριέβσκη I. 265. 267. 268. 321. 355. 364. 372.

λονίκης, πραγματευόμενος περὶ τῶν καθ' ἡμέραν ἐν τῷ Ἑσπερινῷ ψαλλομένων Προκειμένων (Περὶ ἐκκλ. ἀκολουθ. κεφ. τλζ' σ. 236/37), «ἡ περὶ τῆς ἑορτῆς προφητεία, τὸ περὶ τῆς ἡμέρας ἐκδιδάσκον ψαλμικόν...», «Προκειμένα δὲ λέγεται», ὡς προσθέτει ὁ ἴδιος ἐνταῦθα ὀλίγον τι περαιτέρω, «ὡς τῶν ἑορτῶν καὶ ἐπερχομένων ἡμερῶν προοίμια». Ἡ διττὴ αὕτη σημασία τοῦ Προκειμένου ὑπολανθάνει καὶ ἐν ὅσοις λέγονται παρὰ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἑρμηνείᾳ τῆς ἐκκλ. ἀκολουθίας περὶ Προκειμένου «Τὰ Προκειμένα», λέγει οὗτος, «τῶν προφητικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν γραφῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου προτίσσονται. Στίχοι δὲ τινες εἶναι ὡς τὸ πολὺ παρὰ τῶν ψαλμῶν, συγγενεῖς τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀναγνωσκομένων καὶ οἷον προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς ἅμα δὲ καὶ λειαινουσί πως τὴν ἀκοὴν ᾄδόμενα καὶ τῇ ἀναγνώσει παρασκευάζουσι». Καὶ ταῦτα ἀποκρουστέα αἰ περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐν λόγῳ ὄρων ἀλληγορικῶν ἐρμηνεῖται ἐκκλησιαστικῶν τινῶν συγγραφέων ὡς ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς ἱστορικὰ καὶ πραγματικὰ δεδομένα. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τοιούτων ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν ἀνάγονται ἐπὶ π. δ. ὅσα Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἱστορίᾳ ἐκκλησιαστικῇ καὶ μυσταγωγίᾳ περὶ ἐκκλησίας ἀναγράφει περὶ τῆς σημασίας τῶν Προκειμενο - ἀλληλουαρίων. «Τὸ δὲ προκειμένο», λέγει, «δηλοῖ τῶν προφητῶν τὴν ἐκφαντορίαν, ἣ προσημύνησε τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ...»¹⁾ ... Διὰ τοῦ ἀλληλουῖα βοᾷ καὶ Δαβὶδ καὶ λέγει: ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκφανῶς ἤξει, ὅτι δὲ τὸ ἀλληλουάριον τῇ ἐβραΐδι διαλέκτῳ οὕτως: τὸ ἄλ ἔρχεται, τὸ ἦλ ὁ θεός, τὸ οὐῖα αἰνεῖτε ἢ ὑμνεῖτε τὸν θεὸν ζῶντα.— Παρόμοιαι ἐρμηνεῖται περὶ τῆς σημασίας τῶν ὄρων τούτων ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις ἔτι συγγραφεῦσι καὶ ἐρμηνευταῖς τῶν θείων ἀκολουθιῶν, ἰδίᾳ δὲ παρὰ Σεμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης. Οὗτοι ἅπαντες, ἀκολουθοῦντες προφανῶς Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων ἢ τὴν πηγὴν αὐτοῦ, ἀναπτύσσουν ὅσα ἐκεῖνος περὶ τούτων διέτύπων. Οὕτω ὁ Γερμανὸς ἐξηγῶν τὸ Προκειμένο ἐπάγεται, ὅτι «μηνεῖ τὴν ἐκφαντορίαν καὶ τὴν προμήνησιν τῆς τοῦ βασιλέως Χριστοῦ παρουσίας. Ὡς στρατιῶται προτρέχοντες καὶ βοῶντες: ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ ἐμφάνηθι καὶ ἔλθέ, σῶσον ἡμᾶς» (ἴδε τὸ χωρίον παρὰ τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 228). Παρομοίως ἠχοῦσι τὰ ὅσα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως (τοῦ Goar δηλ. ἐν σ. 47) ἀποδίδονται εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἁγίας Μαύρας Ναθαναήλ. Ὡσαύτως Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης ἐξηγῶν τὸ Ἀλληλουῖα πολλαχοῦ ἐν τοῖς ἑαυταῦ συγγράμμασιν ἀνευρίσκει ἐν αὐτῷ τὴν σημασίαν τῆς ἐπιδημίας τοῦ θεοῦ ἢ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἑρμηνείᾳ Περὶ τε τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, κεφ. ξς' σ. 281, 10, εἰς τὴν ἐρώτησιν, Διατί πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἀλληλουῖα; ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς: «πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ δὲ ἀλληλουῖα ὕμνος ὁ δὴ αἶνον θεοῦ καὶ ἐπι-

1. ἴδε τὸ χωρίον παρὰ Δημητριάδου III 373.

δημίαν δηλοῖ θείας χάριτος ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις». — Καὶ ἄλλαχού (περὶ Ἑκκλ. ἀκολουθίας κεφ. τιζ' σ. 244,26 «ἐπιδημία θεοῦ καὶ ἔλευσις καὶ ἐμφάνεια θεοῦ ἐρμηνεύεται τὸ ἀλληλούϊα καὶ τῆς οἰκονομίας τοῦτο ἐστὶν ἐξαιρετος αἶνος. Διὸ καὶ συνεχῶς τοῦτο παρ' ἡμῶν ψάλλεται καὶ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου λέγεται καὶ τὴν παρουσίαν Χριστοῦ δηλοῦν τὸ ἀλληλούϊα. Ἔρχεται γάρ φησιν ὁ θεός, ὃς καὶ ἦλθε καὶ ἐξ οὐρανοῦ πάλιν ἐλεύσεται» ¹).

Ἀνάλογα ἰσχυρίζεται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ περὶ τοῦ Προκειμένου. Οὕτω ἐν τῇ καὶ ἀνωτέρω ἔτι προσαχθείσῃ περιγραφῇ αὐτοῦ περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν καθ' ἡμέραν Προκειμένων τῆς ἑσπερινῆς ἀκολουθίας κεφ. τλζ. σ. 236, 32 Περὶ ἑκκλ. ἀκολουθίας πλησίον τῶν φράσεων «τὸ περὶ τῆς ἡμέρας ἐκδιδάσκον ψαλμικὸν» καὶ «Προκείμενα δὲ λέγεται, ὡς τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἐπερχομένων ἡμερῶν προοίμια» (αὐτ. σ. 237, 15) ἀπαντᾷ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἡ ἑτέρα φράσις: «τοῦτο δὲ (τὸ Προκείμενον) ἐστὶν ἡ περὶ τῆς ἑορτῆς προφητεία», ὅφ' ἦν προδήλως ὑπονοεῖ κατὰ τὸ π. δ. τῶν λοιπῶν ἀλληγορικῶν «τὴν ἐκφαντορίαν τῶν προφητῶν καὶ τὴν προμύνησιν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ» ²).

Νηφαλιώτερον ἐκφράζεται οὕτως ἐν τῷ κ' κεφ. Περὶ θείας ἀκολουθίας, ἐνθα, πραγματευόμενος περὶ τοῦ Ὁρθρου καὶ τῶν καθ' αὐτὸν ἐπαδομένων Προκειμένων, περιγράφει ταῦτα ὡς ἀκολούθως: «ἐκλογαὶ ὕμνων ψαλμικῶν, ἀρμόζουσαι ταῖς ἑορταῖς ἢ τοῖς ἀγίοις, ἐπάδονται· προκηρύγματα οὔσαι τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ».

Ἐπειδὴ τέλος τόσον ἐκ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν Προκειμένων ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ὡς προκηρυγμάτων τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς προφητειῶν περὶ τῆς ἑορτῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς θείας λειτουργίας θέσεως αὐτῶν πρὸ τῶν ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων ἠδύνατό τις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γενικὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ μὲν Π. Διαθήκη ὡς προδιαγράψασα τὴν ἀλήθειαν προηγείται τῆς Καινῆς, αὕτη δὲ ὡς τελέσασα ταύτην καὶ παροῦσαν ὑποδεικνύουσα ἔπεται ταύτης ³), νά

---

1. Παρόμοια καὶ ἄλλαχού ἔτι ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτοῦ. Οὕτω Περὶ βαπτίσματος κεφ. ξγ', σ. 82,19 «τοῦτο δὲ τὸ ᾄσμα τὸ ἀλληλούϊα . . . ἐπιδημίαν θεοῦ σημαίνει». — Ἐν τῷ Περὶ τῆς τοῦ θείου ναοῦ καθιερώσεως κ. ρια σ. 118,41 «προφητικόν ἐστὶν ᾄσμα, ἐπιδημίαν θεοῦ καὶ αἶνεσιν θεοῦ δηλοῦν». Τὰ αὐτὰ δὲ φέρονται καὶ ἐν τῷ Περὶ ἑκκλ. ἀκολουθίας κτλ. σ. 237,8 καὶ ἐν τῷ Περὶ κηδείας σελ. 26,17.

2. Παρόμοια ἰσχυρίζεται ὁ αὐτὸς περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ ψαλλομένων ἀντιφώνων, περὶ ὧν λέγει (ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ περὶ τοῦ ναοῦ κλπ. κεφ. μθ. σ. 729,5) «Ψαλμικά μὲν προλέγοντες, συνάπτοντες δὲ ἐκ τῆς χάριτος τοὺς ὕμνους· διὰ μὲν τῶν ψαλμῶν προκηρυχθεῖσαν καὶ τοῖς πάλαι οἷς καταγγέλλουσι τὴν τοῦ Θεοῦ σάρκωσιν» καὶ διὰ τῶν ἐφ' ἑμῶν αὐτῶν παριστώσι τὴν χάριν τετελεσμένην καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν σαρκωθέντα τε καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργήσαντα».

3. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 21,4.

ἀχθῆ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ Προκείμενα ἐνέχουσι τὴν σημασίαν τοῦ ἐκ τῶν προτέρων κειμένου ἢ ὠρισμένου ἢ προδιαγεγραμμένου ἢ προφητευθέντος, διὰ ταῦτα προσθέτομεν ἐνταῦθα δύο ἔτι λέξεις περὶ τούτου. Ἡ ἔρμηνεία αὕτη, οὕσα καθαρῶς ἀλληγορική, θὰ εἶχε βεβαίως ἀνάλογον στήριγμα ἐν τοῖς ἀντιφώνοις, ἐν οἷς κατὰ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ψαλμικά μὲν προλέγονται, συνάπτονται δὲ καὶ ἐκ τῆς χάριτος ὕμνοι καὶ «διὰ μὲν τῶν ψαλμῶν προκηρυχθεῖσαν καὶ τοῖς πάλοι, οἷς καταγγέλλουσι τὴν τοῦ Θεοῦ σάρκωσιν καὶ διὰ τῶν ἔφθυμίων αὐτὴν παριστῶσι τὴν χάριν τετελεσμένην...». Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἔρμηνεία τῶν Προκειμένων δὲν δύναται νὰ εὐδοθῆ διὰ τοὺς ἀκολουθοῦς λόγους: 1) διότι ταῦτα δὲν συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἐκ ψαλμικῶν ἢ ἐτέρων χωρίων τῆς Π. Διαθήκης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τροπαρίων· 2) διότι ταῦτα, ὅπερ καὶ σπουδαιότεραν, δὲν ἀπαντῶσι μόνον πρὸ ἀναγνωσμάτων Ἀποστολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ προφητικῶν ἔτι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, 3) διότι κατηγορία τις αὐτῶν, τὰ ἄμνηνα λεγόμενα, εἰς οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν διατελεῖ εἴτε πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα εἴτε πρὸς τὰς ἀγομένας ἡμέρας ἢ ἑορτάς.